

מפעל דף היומי בעיון

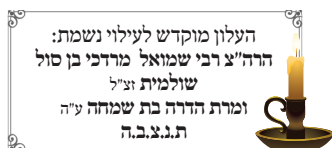
סיכום גפ"ת, רא"ש, רמב"ם, רי"ף, ר"ן, טור ב"י, שו"ע, מ"א, ט"ז ומשנ"ב על הדף

כולל ומכון ראש פינה:

כולל יום שלם ללימוד כל הש"ס וד' חלקי השו"ע בעיון במשך 17 שנה | כולל יום שלם ללימוד דף היומי בעיון | כולל יום שלם ללימוד אבן העזר בעיון | פרויקט "אבן ברורה", והוא כעין משנה ברורה על אבן העזר | כולל ערב שלוש שעות ללימוד דף היומי בעיון | כולל ערב שיעורים ליבן חפץ | כולל שיעורי שבת | רשת שיעורי תורה ללימוד דף היומי במלגה מכובדת למידי שיעורים | 30 ספרי עזר על שלחן אבן העזר | ספרי "השינון" על ד' חלקי השו"ע, לדיעת ד' חלקי השו"ע בלימוד עמוד יומי, בהמלצת גדולי ישראל מכל העדות וההוגים | מבחנים ארציים לאברכים ובחורים במלגה על דף היומי בעיון | סיכומים יומיים של דף היומי בעיון בעברית, אנגלית, ספרדית וצרפתית | קמחא דפסחא | עזרה וסיוע לנוקדים ואברכים עמלי תורה

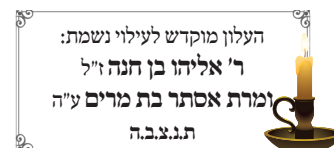
יום ד' ט"ו טבת-יום ג' כ"א טבת תשפ"א

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
הרה"צ רבי שמואל מרדכי בן סול
שולמית זצ"ל
ומרת הדרה בת שמוחה ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

מסכת פסחים ל"ט-מ"ה

שבוע פרשת ויחי

העלון מוקדש לעילוי נשמות:
ר' אליהו בן חנה ז"ל
ומרת אסתר בת מרים ע"ה
ת.נ.צ.ב.ה

הנושאים האקטואליים השבוע בסיכומים:

בירור מה הם חמשת מיני המרור, אופן אכילתו, ואיזה מין מרור מהודר יותר, האם יוצאים בירקות מרים ידי חובת מרור אף שאינם מחמשת המינים המובאים במשנה, מרור הגזול, דין חליטה [נתינת קמח או חטים במים רותחים] בפסח ותקנת הגאונים בזה, רוק אדם וצואת בהמה אם מחמיצים, אם מותר להשתמש בהמץ לשם תרופה, נתינת מלח ותבלינים בעיסת מצה, דין חטים שנשרו לפני טחינתם במים ותקנת הגאונים בזה, דין חטה הנמצאת בעיסה, ובמצה אפוייה, או בבשר רותח או מלוח, אם מצת מצוה צריכה להיות שמורה משעת קצירה טחינה או לישיה, אם חולה וזקן יכולים לשרות מצת המצוה במים או בשאר משקים לפני אכילתה, והמנהג שלא לאכול 'שרויה' בפסח, האיסור ב"חמץ גוקשה" ו"תערובת חמץ", ופרטי הדין בזה, שיעור 'כדי אכילת פרס' בדבר חם

דף ל"ט

משנה. ואלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח: בחזרת, בתמכא, ובחרחבינא, ובעולשין, ובמרור. יוצאין בהן בין לחין בין יבשין. אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין. ומצטרפין לכזית, ויוצאין בקלח שלהן. ובדמאי, ובמעשר ראשון שנטלה תרומתו, ומעשר שני והקדש שנפדו ...

כתב הר"ן, שהחידוש שהירקות הללו מצטרפים לכזית מרור הוא שאין אומרים שכל ירק יש לו בודאי טעם מר בפ"ע לא מצטרפי דטעמיה דחד מיבטיל בחבריה קמ"ל כיון דעכ"פ יש לכולם טעם מרירות מצטרפין.

בירור מה הם חמשת מיני המרור המוזכרים במשנה 'חזרת': מבואר בגמ' שהיה קרוי בזמנם 'חסא'. וכתב רש"י, שהוא הנקרא 'לטוגא'. וכן הביא המג"א [ס' תע"ג ס"ק ט', ובלשונו הוא 'לאטיך'. ומדברי החק יעקב סי' תע"ג ס"ק י"ח והחכם צבי סי' קי"ט מבואר, שהוא מה שנקרא בזמנינו 'חסה'. וכ"ה במשנ"ב, וכדלהלן^א]. וכתב

א ויש שנהגו לקחת ירק ששמו כיום 'לאטיס', שהוא ממין

הר"ן, שיש שפירשו שהוא 'אלקרעניא'^ב, ויש להקשות על פירוש זה, שבגמ' מסקינן דכל א' מן הירקות שאדם יוצא י"ח בפסח מדין מרור הוא מר ויש לו שרף [כמין חלב] כשחותכין אותו ופניו מכסיפים [שאינו ירוק ככרת] ו'אלקרעניא' אין לו שרף ואינו מין מרור כלל. ואדרבה משתמשים בו לחולי החזה למתיקותו.

וכתב המג"א [שם], שהלבוש כתב שחזרת היא הנקראת בלשון פולין זערזי"ך^ג. ובמשנ"ב [ס"ק ל"ד] העתיק בפשיטות

החסה והוא יותר נקי מתולעים, וכ"כ בשו"ת תשובה מאהבה ח"ב סי' רס"ב, וכן נהג הגר"א קוטלר, ועוד. אמנם יש שפקפקו שאין הוא בכלל חזרת. ובספר 'הלכה של פסח' ח"ב עמ' רכ"ג הביא שגם הגדולים שנהגו לאוכלו העדיפו את החסה, אלא שחששו מתולעים וכנ"ל.

ועי' להלן הערה ה' בדין חסה שאין בה מרירות.

ב ברי"ף וברא"ש כתבו ש'חרחבינא' הוא 'קרעניא' כמבואר להלן, ולדעת המתרגמים הוא עשב הנקרא היום 'חרחבינא מכחילה'.

ג ובכתר ראש אות צ"ח הביא שכן נהג הגר"ח מוולאז'ין, ושכן

הודעה חשובה

ניתן להקדיש את העלון מידי שבוע להצלחה או לע"נ, וכן אפשר לפרסם ספרים בלבד בעמוד האחרון של העלון, העלון מודפס 20,000 עותקים ומופץ בכל הארץ, מלבד זה הוא נשלח במייל לרובבות אנשים, ומהם זה נשלח לעוד רבבות רבות של אנשים, כך שמעיינים בו למעלה ממיליון איש מידי שבוע, בהקדשה אחת אתם מנציחים את יקירכם במפעל התורה וזיכוי הרבים מהגדולים בעולם, או זוקפים להצלחתכם את זכות הרבים ולימוד התורה של ציבור ענק זה, מעלת לימוד התורה היא הסגולה הבדוקה והמועטה יותר מכל הסגולות שבעולם, בסכום של 1,000\$ תוכלו לזכות בהקדשה זו, כל הקורם וזוכה! רק שני הקדשות יופיעו מידי שבוע בעמוד הראשון של העלון! או פירסום של ספרים, עמוד שלם 1,000\$ וחצי עמוד 500\$, בפרסום זה אתם חוסכים הוצאות גדולות של הדפסה והפצה. לפרטים: בטלפונים או במייל המופיעים בתחתית העמוד. וכן ניתן לשלם בנדרים פלוס או בקהילות על שם מכון ראש פינה, ולכתוב שם את פרטי ההקדשה

כולל ומכון ראש פינה:

דברי החק יעקב והחכם צבי ש'חסא' הוא מה שנקרא בלשון אשכנזי שאלאטי"ן [א"ה. הוא 'חסא' באידיש, וכשיטתם הנ"ל].

'עולשין': כתב רש"י שהוא נקרא קרישפל"א [א"ה. מבואר מדברי המתרגמים, שהוא קרוי גם בזמנינו 'עולש']. וכתב החק יעקב [שם], שהוא מצוי אצלנו שמבשלים אותו ואוכלים אותו עם סוכר וחומץ לבטל המרירות. וכתב עוד, שבהגהות מיימוניות כתב שהוא קורבי"ל, והוא גם כן מצוי אצלנו. אך במהרי"ל כתב כיון שבסידורים כתב ליקח קורבי"ל לטיבול ראשון, משמע דאינו יוצא בו ידי חובת מרור. וכן המג"א [ס"ק י"א ט"ו] הביא דברי המהרי"ל בזה.

'תמכא': כתב הרע"ב שהוא סיב הגדל סביב הדקל. והקשה עליו התוי"ט, שבגמ' אמרו על חרחבינא שהוא 'אצווא דדיקלא', ואם תמכא הוא מענין הדקל היה לגמ' לפרש דבר זה. ולכן כתב, שאנו רגילים לפרש שתמכא הוא מה שקורין בלשון אשכנזי 'קרי"ן' [א"ה. בזמנינו נקרא 'חריין'], וכן הוא מפורסם בדברי האחרונים זלה"ה. וכן המג"א [שם ס"ק י"א ט"ו] כתב בשם המהרי"ל והאגודה שזהו התמכא. וכן העתיק המשנ"ב [ס"ק ל"ד] בפשיטות שתמכא הוא 'חריין'.

'חרחבינא': פירשו בגמ' שהוא 'אצווא דדיקלא'. וכתב רש"י, שהוא סיב הגדל ונכרך סביב הדקל [וכתב רש"י שהוא 'וידיל"א'. ובזמנינו נקרא 'קנוקנת'. לעזי רש"י]. והתוס' כתבו, ש'אצווא דדיקלא' הוא מין זרעים, ודלא כרש"י, שהרי לקמן אמרו שמרור צריך להיות דוקא מין זרעים דומיא דמצה [וכ"כ בסוכה ל"ו ב' ד"ה דסיב]. וברמב"ם [בפיה"מ] וברי"ף וברא"ש כתבו, שהוא אלקרצינע"ה, וכתב הרא"ש שיש שפירשו אלהנדק"ק.

'מרור': פירש רש"י, שהוא 'אמירפוייל פפורץ'. וכתב בחק יעקב [שם] בשם האגודה, שהוא 'זוערמוט"א' דהיינו לענה [ועי' להלן שהמג"א הביא דברי השלטי גיבורים שפירש בדעת האגור שמרור הוא לענה, עיי"ש. ובלעזי רש"י כאן כתבו ש'מרור' הוא מין עשב הקרוי 'טלופח', או 'טלף החמור', ולקמן על 'הירדופני' שאיתא בגמ' שלא יוצאים בו ידי חובת מרור, תרגמו שהוא לענה].

במשנ"ב [ס"ק ל"ו] כתב, שבמדינתם אין שאר המינים מצויים, ולכן המרור הנהוג לאכול הוא 'חריין'. וע"ע מדבריו להלן.

עוד כתב במשנ"ב [ס"ק מ"ו], לענין שאר מינים שיש להם הסימנים המוזכרים בסוגיין לענין מרור, שיש לו שרף [דהיינו כשחותכים אותו יוצא במקום חתוכו מוהל לבן כחלב] ופניו מכסיפין [דהיינו שעלה שלו אינו ירוק מאוד כעלי הבצלים ושאר ירקות אלא נוטה קצת

היה מקובל אצלו בשם רבינו שמשון ממיץ שזהו החזרת. וכן במשמרת שלום סי' ל"ה ס"ב הביא ששמע מגאב"ד לודז' שכן נהגו בוולאז'ין. והביא שם שעוד גדולים נהגו כן. עכ"ד. ויש גם בזמנינו אנשים שמהדרים לאכול גם מין זה. ד כנ"ל בהערה הקודמת.

לזכר], יש לאכלם כשאין לו מהמינים הידועים, ומ"מ לענין ברכה לא יברך עליהם מפני שאין אנו בקיאים כ"כ בסימנים אלו.

ובביאור הלכה [ד"ה יקח] הוסיף בזה, שאף שהרי"ף והרמב"ם והרא"ש השמיטו הסימנים האלו, מ"מ נזכר הוא בריא"ז וברשב"ץ ובמהר"ם חלאווה שהעתיקום לדינא, ובבית מאיר כתב, דאפשר דגם הרי"ף ודעימיה שהשמיטוהו הוא רק מפני שאין אנו בקיאים בסימנים אלו היטב, ולכן אף שקשה לברך על סמך סימנים אלו, מ"מ אם אין לו ה' מינים בודאי יחזור אחר כל מין מר מירקות שיש לו סימן שרף ופניו מכסיפין ובלבד שיהא ראוי לאכילת בני אדם [א"ה. וע"ע מדברי הביאור הלכה להלן שתנאי זה שהמרור צריך להיות ראוי לאכילת בני אדם אינו פשוט כל כך, שהפמ"ג מסתפק בזה, וגם שצריך עיון בזה מדברי הראשונים בדין אכילת לענה למרור].

אופן אכילתו, ואיזה מין מרור מהודר יותר

איתא בגמ', אמר רבי אושעיא מצוה בחזרת. וכן הביא הטור [סי' תע"ג] שעיקר המצוה בחזרת. והעיר הב"י, שהרמב"ם השמיט הלכה זו, ואולי הוא מפרש שמצוה אף בחזרת אף שהיא מתוקה ואין בה מרירות. ורבינו ירוחם כתב, מצוה בחזרת ואינו צריך לחזור אחר המרור יותר, ומבואר כהפירוש הנ"ל בדעת הרמב"ם. אבל הסמ"ק כתב, שנהגו העולם דוקא בחסא בגלל הטעם דחס רחמנא עלן, וכשאין חסא נוהגים ליקח פורפ"ו בלע"ז, אך מכל מקום טוב לחזור אחר חסא מטעם שאמרנו, ואפילו לקנותו בדמים יקרים.

וכתב הטור, שכשאין לו חסא יחזור אחר הראשון ראשון. וכתב הב"י שכ"ה בהגה"מ. וכתב הכל בו, אם אין לו חזרת יקח שאר ירקות כגון עולשין וחרחבינא וגרגירא, ובקצת נוסחאות כתוב גם כן כוסברתא, וכתב הב"י שאינו יודע טעם לא לגרגירא ולא לכוסברתא. ובאגור כתב בשם מהר"י מולין, שמי שאין לו חזרת יקח מרור שהוא לענה [א"ה. עי' להלן מש"כ הרמ"א והמג"א בביאור דברים אלו]. ובאגודה כתב שיקח תמכא [בלשון לעז רפאנ"ן] הקלח והעלין ולא השורש. והאבודרהם כתב כמה פירושם על תמכא [קדוש בלע"ז ויש אומרים שהוא מרו"ו בלע"ז], ושמרור הוא חזרת של יער שהיא מרה, ואעפ"כ חסא מצוה מן המובחר.

מבואר בגמ' בע"ב, שיוצאים בקלח שלהם בין לח בין יבש, ואמר רב חסדא לא שנו אלא קלח אבל עלין לחים אין יבשים לא. וכתב הב"י בשם הגהות מיימוניות וסמ"ג, שר"ת דקדק שבקלח יוצאים לא בשורש.

ה אמנם יש שכתבו שהמרור צריך להיות מר ולכן אין יוצאים בחסה בתחילת גידולה שאין בה כלל מרירות, ומ"מ אין לקחתה בסוף גידולה ממש כיון שאז היא מרה כלענה [רידב"ז על הירושלמי ברכות ריש פ"ו, חזו"א או"ח סי' קכ"ד, משמרת שלום שם]. אמנם יש שהעתיקו להלכה שחזרת מהודרת יותר אף שהיא מתוקה, וכדברי הב"י בשיטת הרמב"ם [עי' לבוש ס"ה, חק יעקב ס"ק י"ח, פר"ח ס"ה, חיי אדם כלל ק"ט ס"ג].

כתב השו"ע [סימן תע"ג סעיף ה'] : אלו ירקות שיוצאים בהם ידי חובתו, חזרת, עולשין, תמכא, חרחבינא, מרור; ויוצאים בעלין שלהם ובקלחן, אבל לא בשורש, אלא שבעלין אין יוצאין אלא אם כן הם לחים, ובקלחים יוצאים בין לחים בין יבשים, אבל לא כבושים ולא שלוקים ולא מבושלים [כמבואר כ"ז בגמ', ודין השורשים כמש"כ הב"י בשם ר"ת]; וכולם מצטרפים לכזית, שהוא השיעור שלהם [כמבואר במשנה], ועיקר המצוה בחזרת. ואם אין לו חזרת, יחזור אחר ראשון ראשון, כפי הסדר שהם שנויים [כמש"כ הטור].

כתב הט"ז [ס"ק ה'] בשם מהר"י וייל, שמה שכתב בשו"ע שהשרשים אינם כשרים למרור היינו השרשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן, אבל השורש הגדול שבו עומד הירק הוא בכלל קלח. ע"כ.

והמג"א [ס"ק י"ב] הביא מדברי המהר"י וייל שאם יקח ה'חריין' [בלשוננו הוא 'מערטין', וכנזכר לעיל שהוא הקרוי 'חריין' בזמנינו], יקח מה שהוא למעלה מן הקרקע כגון העלין והסמוך לו, אבל לא מה שלמטה מן הקרקע כי היא שורש. ע"כ. וכן פסקו המשאית בנימין והשל"ה. אמנם המהר"י וייל בעצמו כתב שם, שאם שהשורש הגדול שבו עומד הירק הוא בכלל קלח [וכמש"כ הט"ז הג"ל בשמן]. וכ"כ בהגמ"נ.

ובמשנ"ב [ס"ק ל"ו] העתיק בפשיטות שהשורש הגדול שבו עומד הירק, הוא הקלח.

עוד כתב הט"ז [שם], שיש הרבה אנשים שלוקחים בשעת אכילת מרור את הירק שלו, ובשעת הכריכה נוטלין הקלח, ואין לזה טעם וריח, כי יש ליקח הירק גם בשעת הכריכה שיוכל לאכול בטוב כזית ממנו כי אינו מצער כ"כ כמו הקלח. אבל המג"א [שם] נתן טעם למנהג, שלשון המשנה 'ויוצאין בקלח' משמע שעלים עדיפים על הקלח, לכן נוטלין העלים לברכה. ומיהו צריך ליטול כזית כמ"ש סי' תפ"ו. ומפני שאין בעלין כמות גדולה כ"כ נוטלין הקלח לכריכה. מיהו אם רוצה ליטול העלין לכריכה הרשות בידו. **ובמשנ"ב** [ס"ק ל"ח] כתב, דע שיוצאין בעלים אף לכתחילה. עוד כתב, הנה ראיתי כמה אנשים חלושים שדוחקים עצמן לקיים מצות מרור בקלחים ולא אדע למה לא יקחו העלין למצוה, ואולי מפני שמצוי בהן יבשים וכמושים. אכן אם העלים לחים אין להחמיר בזה כלל וכלל.

עוד כתב המג"א [ס"ק י"ג עפ"י הגהת חק יעקב ומחצית השקל], שכמו שאין יוצאים בעלין יבשים ה"ה שאין יוצאים בהם שהם כמושים. **והמשנ"ב** [ס"ק ל"ז] כתב, י"א שיוצאין עלין כמושין, ויש שמחמירין.

עוד כתב המג"א [ס"ק י"ד], שרש"י פירש ש'כבושים' היינו בחומץ, אך נראה שרש"י לשיטתו כמ"ש הב"י ביו"ד ריש סי' ק"ה, אבל להלכה קיי"ל שדבר השרוי במים מעת לעת הוא ככבוש ומבושל, ולפי"ז אם שרה המרור במים מעת לעת אין יוצאים בו כי נתבטלה מרירתו. ועיין בב"י סי' תקכ"ז.

ובמשנ"ב [ס"ק ל"ח] כתב, שלכתחילה יש לזוהר שלא לשרות החריין במים מעת לעת, ובדיעבד יש לסמוך להקל כשאין לו אחרים, משום דבחרין הרי חזינן שעדיין יש בו טעם מרור. ונראה שבעלין אין להקל שאפשר דבהם יוצא טעם מרור ע"י כבישה מעל"ע במים.

עוד כתב [ס"ק ל"ו], יש לזוהר שלא לאכול את החריין כשהוא שלם, שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול, ולכן צריך לפררו על מגררת [ריב אייז"ן] ולהעמידו כך מגולה ואז מפיק חריפותו. והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ"נ כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר [וכשחל פסח בשבת יפרר אותו מבע"י ויניח בכלי ויכסנו עד התחלת הסדר], ואז יפזר אותו על קערה ועי"ז יפיג חריפותו ואז ימנע אותו וישער שיהיה כזית ויכול לאכלו בטוב.

עוד כתב [ס"ק מ"ב], שהמעלה בחזרת [שהיא 'חסה' כנ"ל] שהוא זכר לשעבוד מצרים שהיה תחלתו רך ולבסוף קשה, וכן הוא ג"כ טבע חזרת שתחלה מתוק וסופה מר [וכנ"ל מדברי הב"י]. וכתבו האחרונים דאפילו הוא ביוקר קצת יותר משאר מרור ג"כ נכון להדר אחריו. אכן כתבו, שבמין חזרת מצוי מאוד בימי פסח תולעים קטנים שאינם נכרים לחלושי עין, ע"כ מי שאין לו אנשים מיוחדים בעלי יראה שיבדקו כראוי, טוב יותר ליקח חריין אף שהוא שלישי לפי הסדר שהם שנויים [שהוא תמכא כנ"ל], כי חלילה להכשל בלאו משום קיום עשה דרבנן, ובפרט שאפשר לקיים שניהם ע"י תמכא.

עוד כתב [ס"ק מ"ג], שמי שהוא חולה או איסטניס מותר לו ליקח מאיזה מין שערב עליו ביותר וגם יאכל הכזית מעט מעט בכדי שיעור אכילת פרס, דמעיקר הדין יוצא בזה כדלקמן סימן תע"ה ס"ו. ואם גם זה א"א לו מפני בריאותו עכ"פ יאכל מעט או ילעוס בפיו לזכר טעם מרירות, אך לא יברך ע"ז.

האם יוצאים בירקות מרים ידי חובת מרור אף שאינם מחמשת המינים המובאים במשנה

כתב הרמ"א [שם] : ואם אין לו אחד מאלו הירקות, יקח לענה או שאר ירק מר [כמש"כ הב"י בשם האגור כנ"ל].

וכתב ע"ז המג"א [ס"ק ט"ו], שהשלטי גיבורים כתב שבגמרא מוכח שאינו יוצא רק באלו השנויים במשנה, ולפי"ז כונת האגור שכתב שיקח לענה הוא בגלל שסובר שמרור הוא לענה, ולפי"ז בשאר ירק מר יאכל בלא ברכה, ולא כמש"כ הרמ"א. ע"כ. וכתב ע"ז המג"א, שנראה שדברי השלטי גיבורים נכונים, שהרי האגור כתב דברים אלו בשם המהרי"ל, ובמהרי"ל מבואר, שמי שאין לו 'לטוגא' [בלשוננו, שהוא 'חסה' בלשוננו כנ"ל] שהוא חזרת, יש אומרים שהמוקדם במשנה מוקדם למצוה, והתשב"ץ כתב לקחת לענה [והירמ"ט בלשון אשכנז] שהוא מרור שבמשנה, וטעמו שמצינו בגמ' שרב אחא בריה דרבא חיזר אחר מרירתא [שהוא 'מרור' שבמשנה] כיון שהוא מר ביותר, ואף שאמר לו רבינא שמצוה בחזרת, מ"מ כשאין חזרת לכו"ע מרירתא עדיפא. והאגודה כתב לקחת

'חרין' [מעריט"ך בלשון אשכנז] שבה יש לצאת ידי חובת מרור. ושמה בשביל דלא הוברר שעולשין הם קורבין"ל [ע"י לעיל מה שכתבנו בזה], שבסידורים כתוב לקחת קורבין"ל לטיבול ראשון [ר"ל לכרפס], ומשמע מזה שאינו יוצא בו ידי חובת מרור.

אמנם במנהגי מהר"א קלויזנר כתב, שבמקום שאין חזרת [לטוגא וכנ"ל שבלשוננו קרוי חסה], לוקחין לענה [שקורין וירמדיא] או שאר דבר מר, ע"כ. ומבואר שסובר שמה שכתוב במשנה 'מרור' כולל את כל הירקות המרים, וכן כתב רש"י בחומש [שמות י"ב ח'] וז"ל: כל עשב מר נקרא מרור. אמנם בגמ' לא משמע כן, וגם בסוכה [י"ג א'] איתא שאפילו במרירתא דאגמא אין יוצאים מפני שיש לו שם לווי, שצריך שיהא שמו מרור בלא שם לווי, וגם בכוונת רש"י נראה לומר שהכל קרוי מרור אבל מ"מ אין יוצאים אלא באותם שנקראים בשעת מתן תורה מרור, לכן אין לברך על שאר ירקות.

ובמשנ"ב [ס"ק מ"ד] פירש דברי הרמ"א שלענה אינה מחמשה מיני מרור. וכתב בביאור הלכה [ד"ה יקח], שכך מוכח מדברי הרמ"א בדרכי משה. אמנם המג"א ועוד אחרונים חלקו על הרמ"א וביארו דברי האגור שלענה הוא המררייתא שנזכר בגמ' [וכנ"ל]. וצ"ע, שכפי הנראה לענה אינה ראויה לאכילה, וכדמשמע מכמה כתובים שמתאר כל דבר רע בלענה [כדכתיב שורש פורה ראש ולענה או אחריה מרה כלענה] ואנן בעינן דבר הראוי לאכילת בני אדם עכ"פ [כמבואר בדברי הרא"ז והריטב"א, ומוכח גם מהגמ' שצריך דבר שניקח מכסף מעשר], אם לא שהיא ראויה עכ"פ קצת לאכילה. אח"כ מצאתי להרשב"ץ [בספר יבין שמועה] שכתב להדיא דאין יוצאין בלענה מפני שהוא מין אילן, ואנן בעינן ממיני ירקות [וכדתנן בהדיא אלו ירקות וכו'] וכן מבואר בש"ס דפרק ואימא הרדופני וכו']. והוא שלא כדעת המג"א וגם שלא כדעת הרמ"א, ואף אם נימא שיש לו שרף ופניו מכסיפין מ"מ סימנים אלו לא מהני אלא בירק. אם לא שלא כתב הרמ"א לצאת בזה מדינא אלא לזכר בעלמא כשאין לו מחמשת מינים, וכעין שכתב גם הגר"ז, וצ"ע. והנה ע"ד מ"ש לעיל בענין מרור אם בעינן שתהא ראויה לאכילה מצאתי כעת בפמ"ג שמסתפק קצת בזה דאולי יוצא במרור אף שאינה ראויה לאכילה, ולא ראה דברי הראשונים הנ"ל, וגם פשוט הגמ' כנ"ל, ומה שהוקשה לו על קושית הגמרא אימא מרירתא דכופיא [ר"ל, שהיא מרת דג ואינה ראויה לאכילה], יש לומר שתירוצן הגמ' שאינו גידולי קרקע הוא אף לסברא דלא בעינן שיהא ניקח בכסף מעשר, אבל מ"מ למסקנא באמת לא צריך תירוצן זה דתיפול"ל שאינו ראוי לאכילה ואינו ניקח בכסף מעשר.

מרור הגזול

כתב המג"א [ס"ק י"ד] בשם מהר"י וייל, שהר"ר אנשיל נסתפק כיון שמרור הוקש למצה וגזול פסול, א"כ לא יעקור ישראל המרור מן הקרקע של גוי אף בהסכמתו כמ"ש דין זה בס' תרמ"ט לענין הדס, כיון שסתם גויים גזלני קרקעות הם [ולכן מבואר שם שצריך שעקירת ההדס תהיה ביד הגוי כדי שכשיתנו לישראל כבר יהיה שינוי רשות]. וכתב לחלק, שההדס מתקיים בקרקע ולכן הרי הוא כקרקע ואינו נגזל. ופירש המג"א, שבמרור אינו

מתקיים בקרקע ולכן דינו כמטלטלין, וקנה הנכרי ביאוש ושנוי רשות, ואח"כ קונה ממנו הישראל. ומ"מ צ"ע, שהרי קי"ל כל המחובר לקרקע הוי כקרקע [כמ"ש סי' תרל"ז ס"ג], וכ"ש כשנשרש בקרקע [כמ"ש ביו"ד סי' ו' ס"ב, וע"י בחו"מ סי' צ"ה וס"ס קצ"ג]. ואפשר שמיירי באופן שהמרור כבר נתבשל כל צרכו ועומד ליתלש, וסבירא ליה שכל העומד ליתלש כתלוש דמי.

ובמשנ"ב [ס"ק ל"ג] כתב בפשיטות, שצריך שהגוי יעקור את המרור לפני שמוכרו לישראל, ודלא כהתירוצן הנ"ל של הר"ר אנשיל.

משנה. אין שורין את המורסן לתרנגולים, אבל חולטין ... גמרא. תנו רבנן, אלו דברים שאין באין לידי חימוץ: האפוי, והמבושל, וחלוט שחלטו ברותחין.

דין חליטה [נתינת קמח או חטים במים רותחים], ותקנת הגאונים בזה

פירש"י, שהטעם שמותר לחלוט את המורסן ברותחים הוא כיון שע"י הרותחים אינו מחמיץ. [וכתב המג"א סימן תנ"ד ס"ק א' ומשנ"ב ס"ק ב', היינו סובין היינו מורסן, אלא שהסובין הוא קליפה הגס מהתבואה, והמורסן הוא הדק, ויש מפרשים בהיפך. ועיי"ש עוד].

כתב הרי"ף בשם הגאונים, שבזמן הזה אין אנו בקיאים בחליטה ולכן אסור הדבר. וכ"כ גם כן הרמב"ם [פ"ה ה"ג, ז']. וכן הרא"ש כתב בשם רב שריא גאון, שאף שמבואר במשנה ובגמ' שחלוט אין בא לידי חימוץ ולפי"ז היה מקום להתיר לשפוך מים רותחים ע"ג קמח דהיינו חליטה, מ"מ לא שמענו בשתי ישיבות שהתירו זה אלא לחיה ולחולה ע"פ בקיאים. ורב האי גאון הוסיף, שלא התירו הגאונים אלא לחולה שהוקשה חוליו ועל פי רופאים [והביאור הלכה דלהלן הביא מתשובות הגאונים שהכונה לחולה שיש בו סכנה].

ובטור [סי' תס"א] כתב שאסור לחלוט העיסה ברותחים לפני האפייה, שהרי הגאונים אסרו חליטת קמח. וכתב הב"י, שאף שהגאונים אסרו חליטת קמח, יש לומר שכ"ש שיש לאסור חליטת עיסה, שעיסה יכולה להחמיץ יותר.

בשו"ע [סימן תנ"ד סעיף ג'] כתב: ליכא בזמן הזה דידע למחלט, הילכך כל מין חליטה אסור.

כתב המג"א [ס"ק ד'], שגם ביו"ד [סי' ע"ג] לענין כבד איתא שאין אנו בקיאים בחליטה. ולכאורה כשם שפסק שם בדיעבד מותר, הוא הדין כאן שאם נפל חתיכת עיסה למים רותחין בשעת רתיחתן וסילקוהו מיד מותר בדיעבד, וכן משמע קצת בטור [סי' תס"א וסי' תס"ז] שבשעת רתיחה אין מחמצת. ומכל מקום אין להקל מאחר שלא נמצא בפירוש בפוסקים. ובביאור הלכה [ד"ה ליכא] האריך להעתיק בזה תשובות הגאונים [הובאו בדברי הרי"ף גיאות] שדוקא לחולה שיש בו סכנה התירו, וכן הביא את דברי המהר"ם חלאוה [להלן ל"ט ב'] שאסר חליטה לכל וכדין שאר איסורים, ושדוקא לחולה שיש בו סכנה מותר ולא לאחר. ומכל זה מוכח שיש לאסור חליטה אפילו בדיעבד

ואפילו בהנאה ובשהייה, ולהוציא מדברי המג"א שמסתפק בזה דאפשר אינו אלא לכתחילה בעלמא, ואילו ראה דברי הקדמונים הנ"ל לא היה מסתפק בזה. ומה שהביא ראיה מכבד, עיין באליה רבה שדחה ראיה זו.

עוד העיר הביאור הלכה על דברי הרדב"ז בתשובה [ח"א סימן רמ"א], ששאלו אותו אם מותר להשקות לחולה בפסח מי שעורים, ועיי"ש שפלפל דאפשר לא היה חומרת הגאונים אלא בעיסה שממהרת להחמיץ קודם שתתבשל מריתחת המים, אבל בשעורים שקשים הם לא גזרו על חליטה. וכתב עוד, שאפילו אם גזרו גם בכגון זה מ"מ בחולה וכו' סמכין על הבקאות שלנו רואים שהשעורים יבשים וחזקים וכו' ואפילו בחולה שאין בו סכנה רואה אני להתיר דבר כזה וכו' עיין שם. והרי בתשובות הגאונים הנ"ל מפורש דגם במי שעורים היתה תקנה זו, ומפורש ג"כ דבחולה שאין בו סכנה לא התירו. ועיין במחצית השקל מה שכתב בזה דע"כ באין בו סכנה איירי, ודבריו תמוהים. ועיין בשערי תשובה שמצדד ג"כ להקל להניח על הבטן שעורים חלוטים אפילו באין בו סכנה, ותמך יתדותיו בדברי החק יעקב, והוא הבין שהחק יעקב מתיר לקיימו אחר הפסח אפילו בעין, ואין זה כוונת החק יעקב, אלא רק בתערובות משהו. וכן העתיק הגר"ז ובחלוט בעין בודאי אסור לקיימו כמבואר להדיא שם בתשובת רב שרירא הנ"ל שכתב ואין מותרים ממנו כלום. אלא שיש לומר דהגאונים גופיהו לא החמירו אלא לענין שתיה דאיכא לתא דכרת, אבל בלהניח על הבטן דאין בזה רק לתא דלאו גרידא דבל יראה אפשר שלא היו מחמירים בזה ובכל חולה התירו, אלא שקשה לומר כן דמה לי איסור לאו ומה לי איסור כרת. וצ"ע.

וכן במשנ"ב [ס"ק י"ג] כתב, שחליטה אסורה בין באכילה ובין בהנאה, וה"ה שאסור להשהותו, כי מאחר שאין אנו בקיאים יש לחשוש שהוא חמץ גמור, ואם נתערבה בתבשיל אסרת במשהו ומ"מ כתבו האחרונים דבחליטה אין לאסור התבשיל במשהו רק באכילה ולא בהנאה וכן להשהותו מותר ככהאי גוונא. עוד כתבו האחרונים, מי שיש לו חולי בבטנו ורפואתו שחולטים שעורים או שכולת שועל ומניחים על בטנו אם אירע חולי זה בפסח ויש בו סכנה, מותר לישראל לעשותו בדרך חליטה דהיינו שמרתיחים המים היטב ואח"כ נותנין השעורים לתוכו, דאף שהוא בסכנה כל שאפשר בצד היתר יעשה בצד היתר. ואם אין בו סכנה אסור אפילו בדרך חליטה, שמאחר שאין אנו בקיאים כשחולט איכא לתא דבל יראה [וככל דבריו הנ"ל בביאור הלכה].

עוד כתב, שאם גוי עושה זה משלו או שמקנה לו הישראל השעורים קודם החליטה, מותר אפילו בחולה שאין בו סכנה. ואם אפשר לחלוט השעורים במי פירות מותר אף ע"י ישראל אפילו באין בו סכנה, כי במי פירות אינו מחמיץ. כתב החיי אדם, כשאנשי חיילות עוברין בפסח וכופין לישראל לבשל להם מיני גריסים [גרופין], אם יכול לפייסן שיבשל להם של כסמת טחונה דק [רעצקין] מה טוב, ועכ"פ יברר אותם מגרעיני תבואה שמצויים בהם, ואם אינו יכול לפייסם בזה ונותנין

לו גריסים של שעורים, אם יכול להציל עצמו במזון מחויב ליתן כפי יכולתו, ואם לאו אזי יזהר הישראל עכ"פ לעשות חליטה דהיינו שיניח לבשל המים מקודם עד שיהיה מבושל הרבה, ואז יניח הגריסים מעט מעט כדי שלא יתקרר המים וגם בכסמת טוב שיעשה כן. וגריסים של שכולת שועל הם חמץ גמור כידוע.

כתב המשנ"ב [ס"ק י"ב], ש'חליטה' הוא בין שיתן מים ע"ג הקמח או הקמח ע"ג מים. ואפילו אם המים הם מרותחין הרבה שעומדים ע"ג האור והוא ממרס הקמח בתוך המים.

שריית וחליטת מורסן לפני תרנגולים

כתב הטור [סי' תס"ה] בשם בעל העיטור בשם הרב הבבלי, מותר ללוש לתרנגולים מורסן או קמח ומאכילן מיד או יעמוד עליהם שלא ישהה שיעור מיל, וכל זמן שמנקרים בהן או מהפכים בהן אינו בא לידי חימוץ, אך אין לסמוך על זה, שכל ההיתר בשהייה עד מיל הוא בדיעבד, אבל לכתחילה אין לשהות אפילו רגע אחד. והביא הב"י, שהרמב"ם כתב [פ"ה ה"ח] מותר ללוש לתרנגולים מורסן או קמח וכו' ומאכילן מיד או נותן לפנייהם והוא עומד עליהם עד שלא ישהה לפנייהם כדי הילוך מיל, וכל זמן שהם מנקרין בו או שהוא מהפך בידו אינו מחמיץ, וכשיפסקו מלאכול ישטוף הכלי במים וישפוך במקום מדרון. עכ"ל. וכתב הרב המגיד שזה דעת קצת מחברים, אבל בעיטור כתב שאין לסמוך על זה שא"כ נשהה העיסה כדי הילוך מיל, וכן נהגו להחמיר.

ובשו"ע [סימן תס"ה סעיף א'] כתב: אין שורין מורסן לתרנגולים בשום פנים, ולא חולטין [וכמש"כ העיטור ודלא כהרמב"ם]. וכתב הרמ"א: וכשנותנים להם שעורים או חטים לאכול, יזהר שלא להשליכם במקום לח שיבוא לידי חימוץ [בשם מהר"י וייל].

כתב המג"א [ס"ק א' ובמשנ"ב ס"ק ג'] שאסור לשרות המורסן לתרנגולים אפילו אם אין שוהין שיעור מיל [ר"ל עד לאכילתם], דלכתחילה אסור להשהותו אפילו רגע אחד [וכמש"כ סי' תנ"ט ס"ב], ושיעור מיל הוא רק לענין דיעבד, וכמש"כ הב"י.

כתב המשנ"ב [ס"ק ב'], שאף שסובין מחמיצים, מ"מ הקליפה של הקש שהגרגר מונח בו [שקורין שפרי"ר] אינו מחמיץ וכשאר קש בעלמא דמי.

עוד כתב [ס"ק ה' ו'], שמה שכתב הרמ"א שמשליכים חטים ושעורים שלא להשליך במקום לח, היינו מתחלת שש ומעלה. ויש מי שכתב דאף קודם פסח יש לזהר בזה [אא"כ עומד עליהם בשעת אכילתם עד שיגרמרו לאכול ומה שנשתייר לא יניחנו מוטל לפנייהם], שמא יחמיץ וישאר שם תוך הפסח. ואפילו הניחם במקום יבש טוב לזהר שלא ליתן לפנייהם מים לשתות בעוד שהשעורים מונחין לפנייהם, אלא ינקא מתחלה אותו מקום היטב ואח"כ יתן שם מים.

כתב הביאור הלכה [ד"ה בשום], שדברי השו"ע בזה הם לאפוקי מדעת הרמב"ם [וכנ"ל], בזה. וברמב"ם מבואר שלש עצות בזה. א. שיאכילם מיד או שיהא עומד שם ויראה שלא

ישהה המורסן כשיעור מיל. ב. כל זמן שהעופות יאכלו וינקרו אינו מחמיץ אפילו שוהה הדבר טובא. ג. כתב כל זמן שהוא מהפך בידו המורסן אינו מחמיץ. והעיסור חלק עליו משום דאסור להשהות לכתחילה אפילו בפחות משיעור מיל. ובריטב"א פסחים חלק ג"כ על מה שכתב שכל זמן שמנקרים אינו מחמיץ, וכתב דזה לא דמי למה דאמרינן בהמשך הסוגיא גשמים שהיו נוטפין טיף נגד טיף דאינו מחמיץ [וכונתו דהכא אינו מוכח שבכל משהו חמץ ניקרו התרנגולים, משא"כ התם דהטיפים היו מכוונים זה כנגד זה]. והגר"א כתב דגם טיף כנגד טיף הוא דיעבד. ועיין מ"ש בזה הפרישה. ודע, שעל ההיתר שכתב הרמב"ם שמהפך בידו כל זמן שאוכלים, לא נמצא בהדיא מי שחולק. ואפשר לכאורה דבזה כו"ע מודים דמותר אפילו לכתחילה, וכמו בכל עיסה דקיי"ל בכל מקום דכ"ז שעוסקין בה אינו מחמיץ. ומ"מ צ"ע מדכתב השו"ע אין שורין וכו' בשום אופן, משמע דגם בזה נהגו להחמיר.

... האשה לא תשרה את המורסן שתוליך בידה למרחץ, אבל שפה היא בבשרה יבש. לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו, מפני שהן מחמיצות.

פירש"י, שמורסן יבש מותר אף שהמים טופחים על בשרה. וכתב הר"א ש, שנראה כונתו שהזיעה טופחת על בשרה, כי מים ממש כגון אחר שנשתטפה בחמין או בצונן נראה דודאי אסור, כי נשארים בתוך המים ומחמיצים. וצריכה להעביר כל הסובין ממנה קודם שתשתטף בצונן, ולכן כתב רבינו יונה, דהאידנא אין הנשים בקיאות בזה, ויש למונעם מלתת מורסן על בשרם אפילו יבש. וכדבריו העתיק הטור [ס' תס"ה]. אמנם הרמב"ם [פ"ה הי"ט] העתיק דין המשנה.

עוד כתב הר"א ש בשם אבי העזרי, מעשה היה ששרו מעט מורסן ושפשפו בהן אווז בפסח ואסרו אבי מורי [הוא רבינו יואל הלוי], כיון שיש בעור האווז נקבים, ואמרינן בחולין [ק"ב א'] בדין בשר רותח שנפל לחלב] שאם יש בו נקבים אסור. והובא גם זה בטור שם.

בשו"ע [סימן תס"ה סעיף ב'] כתב : אין האשה שפה מורסן על בשרה, אפילו יבש [כדעת הר"א ש בשם רבינו יונה].

כתב הט"ז [ס"ק א'], שאין להקשות מהדין המבואר בסוף סי' ת"נ דמותר להחם חמין בכלי חמץ בפסח לרחוץ, דשאני התם שאינו נהנה מן הבלוע בכלי, משא"כ כאן יהיה החמץ בעין ותהנה האשה ממנו במה שתשפשף. ונראה דאפילו תשטוף אח"כ בצונן החמירו דשמוא לא תשטוף יפה. ובמשנ"ב [ס"ק ז'] כתב, אם עברה ושפה אין לשטוף בצונן אחר זה עד זמן מה שידוע שכבר עבר הכל, או תשטוף עצמה במי פירות תחלה.

... לא ילעוס אדם חיטין ויניח על מכתו, מפני שהן מחמיצות.

רוק אדם וצואת בהמה אם מחמיצים, והאם מותר להשתמש בחמץ לשם תרופה

כתב הר"א ש בשם הרוקח [ס' ר"צ], שק מלא קמח היה נתון אצל החומה ונתלחלח מזיעת החומה, נראה שאף ששנינו

[מכשירין פ"ב מ"א] שזיעת בתים בורות שיחין ומעורות וזיעת אדם אינם מכשירין [ר"ל, שאינם מז' משקין המכשירים לקבל טומאה], מ"מ הם מחמיצים, וכמו שמצינו שרוק אינו מכשיר ואעפ"כ שנינו שאסור ללעוס כיון שמחמיץ. ולכן אם נפל ממים אלו על קמח או נתלחלח השק, צריל לברור הקמח והשאר מותר. ושק שיש בו קמח וישבו תרנגולים עליו ונתלחלח מצואת התרנגולים, אמרינן במנחות [ס"ט א'] שעורים שנמצאו בגללי בהמה וכו' שפסול למנחות משום "הקריבהו נא לפחתך", ומשמע שאינו נאסר משום חימוץ [ר"ל, שהרי גם במנחות בעינן מצה]. ואעפ"כ יבררו הבצק וישליכוהו לחוץ והשאר מותר. עכ"ד הרוקח. וכתב ע"ז הר"א ש, לא ידעתי למה דימה זיעת בתים לרוק אדם ולא דימה זיעת בתים לזיעת אדם שאינו מחמיץ [כדלעיל בדין אשה ששפה בבשרה מורסן], וגם הוא אינו מכשיר. ובעצם מה שכתב שרוק אינו מכשיר, הא ליתא, שהרי שנינו במסכת מכשירין [פ"ו מ"ה] שרוק מכשיר. ומה שכתב שאם נפל מים על קמח שירקד הקמח והשאר מותר, נראה שקולא גדולה היא לעשות כן בתוך הפסח, שכיון שחמץ במשהו יש לחשוש שמא יעבור חמץ כל שהוא עם הקמח. וראיתי מורים הלכה למעשה שאוחז בידו כל המקום המלוחלח עד שיזרוק כל הקמח שבשק, והוא עדיף טפי.

בשו"ע [סימן תס"ו סעיף א'] כתב : לא ילעוס אדם חטים ויתן על גבי מכתו, מפני שהן מחמיצות, שהרוק מחמיץ.

כתב המג"א [ס"ק א'], משמע דמותר ללועסם ולבולעם, דאין מחמיצין מיד.

עוד כתב [ס"ק ב'], **שברמב"ם** [פ"ה מיסודי התורה] כתב וז"ל : בד"א שאין מתרפאים באיסורים בזמן שהן דרך הנאתם כגון שמאכילים אותו שקצים ורמשים או חמץ בפסח, אבל שלא כדרך הנאתם כגון שעושין לו רטייה או מלוגמא מחמץ או מערלה או שמשקים אותו דברים שיש בהן מרה מעורבת עם איסורי מאכל, שהרי אין בהם הנאה לחיך, מותר

ו כתב הקרבן נתנאל וז"ל : בשנת תק"א לאלף הששי פה פראג, אירע מעשה שבשעת טחינת הקמח למצות היה מזיע אותן כלי רחיים שהקמח נופל לתוכו, שהיה מעידים נאמנים שהרגישו כמה טיפות בהכיסוי מלמעלה. ונוסף לזה שהודבק בהפשתן המתוח בדפנות אותו הכלי מחמת הזיעה ואבק הקמח כמו עיסה עד כעובי אצבע. והספק היה אי מחמת הלחלוחית התבואה שבאותו השנה שלא נתבשלה ונתייבשה כל צרכה על פני השדה והוי מי פירות. או שבא מחמת אויר קר ולח שהיה בעת הטחינה וחום הרחיים והוי תולדה דמים. ופסקו הבי"ד ע"פ צירוף שאר לומדים וחכמי הקהילה, ליקח המכסה העליון כדי שלא יהיה חם כ"כ, ולמתוח פשתן עליה גם להחליף הפשתן תמיד אם נראה בו עיסה. והיו מעמידים נאמנים לרקד הקמח ריקוד אחר ריקוד גסה ודקה ולאפות הכל קודם פסח ומפני הפסד מרובה כמה מאות זהובים סמכנו על אותן הפוסקים דמהני הריקוד. ועם כל זאת מנעתי לאכול מאותן מצות. גם שאר שרידי עדה. עכ"ל.

לחולה. עכ"ל. ועי' ביו"ד סוף סי' קנ"ה שנפסק שם כדברי הרמב"ם [א"ה. ולעיל דף כ"ד הבאנו מדברי הרא"ש כדברים האלה]. וכתב הכסף משנה בשם ארחות חיים, שיש אומרים שמה שהתיר הרמב"ם לעשות רטייה מחמץ בפסח הוא דוקא מחמץ של גוי שהשאל לישאל או הניחה מעצמו ע"ג מכתו ואין אחריותו על ישראל, ואם אין מלוגמא לגוי מקנה לו ישראל קמח ועושה הגוי ממנה מלוגמא ונותנה ע"ג מכת ישראל. ולפי זה מה ששינו במשנתנו לא ילעוס וכו', הוא דוקא שהחטים של ישראל כיון שעובר עליו בבל יראה. ועיין בתוס' [כ"ט א' ד"ה בדין. שכתבו שאם גזל חמץ מגוי הרי הוא שלו כיון שחייב באחריותו]. ואפשר, שלכן אמרו בכתובות [ק"ג א'] לשון חכמים מרפא, דתנן לא ילעוס וכו' [שבזה באו ללמדנו שהחטים יפות למכה], כי בעצם לא היה צריך לשנות "ויניח ע"ג מכתו" שהרי האיסור בזה הוא משום שעובר בבל יראה ולא משום הנאה, שהרי הוי שלא כדרך הנאתו, אלא שבאו ללמדינו הענין הזה שהחטים יפות למכה. וקשה דבירושלמי שבת [פ"ד ה"ד] אמרו "הדא גומרתא [מין חולי] סכנה היא, ונותנין עליה חמץ בפסח", ומשמע שבמקום שאין סכנה אסור. וי"ל, ששם הכונה שמותר אף לישאל עצמו ליתן עליה חמץ שלו אף שעובר בבל יראה. ובהג"מ [פ"ד ממאכלות אסורות] כתב, שצריך שתהיה הרפואה ידועה. וע"ש שמחמיר ביותר [ועי' במג"א סי' ת"נ ס"ו].

ובמשנ"ב [ס"ק א' ב'] סיכם הדינים העולים בזה, וכתבו הפוסקים שמה ששינו שאסור ללעוס זה דוקא בחטים של ישראל, אבל חטים של גוי שלעסם הגוי והשאלם לישאל להניחם ע"ג מכתו בפסח ה"ז מותר אם אין האחריות של הרטייה על הישראל, שעל רטייה של גוי אינו עובר בבל יראה. ואם אין לגוי חטים יכול הישראל להקנות לו חטים משלו וילעסם הגוי ושוב יקבל הישראל ממנו את הרטייה רק בתורת שאלה. ואף על פי שחמץ אסור בהנאה ואפילו חמצו של גוי [כמבואר בסימן תמ"ג ובדברינו לעיל דף כ"א], שאני הכא שהוא נהנה מחמץ זה שלא כדרך הנאתו ואין בו איסור רק מד"ס, ובמקום חולי ואפילו אין בו סכנה לא גזרו. ומ"מ אם יוכל להתרפא כשירכז רטייה זו של חטים ע"י מי פירות אין נכון לעשותו ע"י רוק. וכ"ז אם מכתו אין בה סכנה אבל כשיש בה סכנה מותר אף במקום שיש לאו דבל יראה אם רק אפשר שרפואה זו תועיל לו, ואין בקל לעשות בדרך היתר. ואפילו אכילה ושתיה גמורה של חמץ נמי מותר לרפואתו כיון שיש בו סכנה.

עוד כתב [ס"ק א'], שאפילו לעסם והניחם ע"ג מכתו קודם פסח צריך להסירן כשתגיע שעה ששית בע"פ, אא"כ כבר נסרחה עד שנפסלה מאכילת כלב, וכמו שנתבאר בסימן תמ"ב.

תניא, רבי יוסי ברבי יהודה אומר: קמח שנפל לתוכו דלף - אפילו כל היום כולו - אינו בא לידי חימוץ. אמר רב פפא: והוא דעביד טיף להדי טיף.

כתב הרא"ש בשם אבי העזרי, שהיתר זה הוא דוקא כשיאפנה מיד כשיפסוק הדלף. ואם ספק אם דלף טורד אם לאו ספק דאורייתא לחומרא.

וכתב הר"ן בשם הרא"ה בשם רבו הרמב"ן, שאין הכונה שמה ששרוי ע"י מים אינו מחמץ משום טיף טיף, אלא לומר לאידך גיסא שאין אין טיף טיף אסור אפילו הקמח שאין אנו רואים שנספג במים, לפי שכך דרכו של קמח שהוא שואב מן הלחות ודינו כשרוי במים. אבל כשהוא טורד ועושה טיף טיף אינו מניחו לקמח שאינו שרוי לספוג מהמים שאוב כלל. וכתב הר"ן על פירוש זה שאינו מחוור.

בשו"ע [סימן תס"ז סעיף ו'] כתב: קמח שנפל עליו דלף אפילו כל היום, אינו בא לידי חימוץ והוא שיהיה הדלף טורד בלי הפסק; ויאפנו מיד כשיפסיק, ואם הוא מסופק אם הדלף טורד אם לאו, אסור [כמש"כ הרא"ש בשם הראב"ה].

כתב הט"ז [ס"ק ה'], שנראה שהר"ן שהסיק על פירוש הרמב"ן הנ"ל "שאינו מחוור", כונתו לחלוק עליו בתרתי, א. שבעושה טיף טיף מותר אפילו השרוי במים כמ"ש כאן הרא"ש והטור. ב. שאם אינו עושה טיף טיף, אין אסור אלא אותו המקום, ואין לחשוש לסברא זו דשואב הלחות.

וכן המשנ"ב [ס"ק כ"ט] כתב, שטרדת הדלף מונע מלהחמץ את הקמח השרוי במי הדלף, ואפילו אם מתפשט הלחות יותר ממקום שהדלף מכה שם מ"מ ע"י טירוד הדלף שמכה בכח ומבליע טיפה אחר טיפה אינו מניח להחמץ כל סביביו [א"ה. וזה כהדבר הראשון שהר"ן חולק על הרמב"ן]. וכתב עוד [ס"ק ל' ל"א ל"ב ל"ג], שצריך שיהיו הטפות יורדות רצופות זו אחר זו כל היום דאל"ה יצטרפו השהיות שבין טיפה לטיפה לשיעור מיל וכמש"כ הרמ"א בסימן תנ"ט ס"ב. ויש מאחרונים שמפרשים הטעם דכשאינם יורדות רצופות אין בכחם למנוע החימוץ. ולכתחילה יאפנו מיד כשיפסק דהיינו שלא יניח הקמח שנתלחלח במים בלי עסק אלא ילוש ויאפה מיד [וכמבואר לעיל בסימן תנ"ט ס"ב], וזהו לכתחילה, אבל דיעבד אין איסור אלא כשנשתנה שיעור מיל אחר שהפסיק הדלף. והטעם שאסור אם הוא מסופק הוא כיון דספיקא דאורייתא הוא ואפילו להשהותו אסור. ודע דה"ה בדגן [ר"ל, ולא רק בקמח] ג"כ דינא הכי, שאם הדלף טורד עליו טיף אחר טיף אפילו כל היום כולו אינו בא לידי חימוץ, ואם אינו יורד טיף אחר טיף נחמצים ע"י המים. ואף כשיורד עליו טיף אחר טיף מיד שהפסיק צריך לטוחנם. ועי' בפמ"ג שדעתו להחמיר בכל אופן בדלף לתוך קמח הלח כי אין אנו בקיאים לידע איזה מקרי טיף טיף, ע"ש.

אמרי דבי רבי שילא: ותיקא שרי. והתניא: ותיקא אסור!
- לא קשיא: הא - דעבדיה במישחא ומילחא, הא - דעבדיה במיא ומילחא.

פירש"י, ש'ותיקא' הוא מאכל מקמח, ומתי שעשאו עם שמן ומלח מותר כי מי פירות אין מחמיצים, אך מתי שעשאו עם מים ומלח אסור.

וכתב הרא"ש, שלפי דברי הרי"ף שכתב לעיל דהלכה כר"ע דמי פירות אין מחמיצין אפילו אם מעורבים בהם מים [הבאנו דבריו באריכות לעיל דף ל"ו], צריך לומר שמה שאסור כשעשוי עם מים הוא באופן שיש בו רק מים ולא שמן.

נתינת מלח בעיסת מצה

עוד כתב הרא"ש, שבאשכנז נהגו שלא ליתן מלח בעיסת מצה, ויש נותנים טעם למנהג מהא דאמרינן [שבת ע"ט א'], שלש עורות הן מצה דלא מליח וכו' [ר"ל, שמבואר שהשתמשו בשם מצה כדוגמא לדבר שאין שמים בו מלח]. ואינה ראייה, כי יש לומר שעור שאינו מתוקן כהלכתו נקרא מצה שגם היא עיסה שלא נגמרה בחימוץ. ויש אומרים שהמקור למנהג זה הוא משום דמליח כרותח, והרי אין לשין בחמי חמה [לקמן מ"ב א'] כיון שהחום גורם חימוץ ולכן גם מלח אסור. ויש מביאים ראייה שמלח אינו גורם לחימוץ, ממה שמבואר בסוגיין בדין 'ותיקא' שמותר במלח ושמן, אך באמת אין מזה ראייה כלל, כי אף אם מלח ממהר החימוץ כשנילושה במים מ"מ אם נילושה במי פירות המלח לבדו אינו גורם לחימוץ כלל. ויש מביאים ראייה מהא דתנן [לעיל ל"ה א'] חלות תודה ורקיקי נזיר עשאן למכור בשוק יוצאין בהן, אף על פי שבודאי יש מלח בהם, שהרי נאמר "על כל קרבנך תקריב מלח", אך טעות היא בידם, שהרי אין נותנים מלח אלא בדבר הקרב על גבי המזבח כגון אברים ופדרים וקומץ, ולא בדברים אלו.

והר"ן הביא ראייה אחרת להיתר מסוגיין, שאמרו ש'ותיקא' במים ומלח אסור, ומשמע שדוקא ותיקא שהוא תבשיל אסור כי עד שמבשלו הוא מחמיץ, אבל באפיה מותר.

והטור [ס' תנ"ה] כתב, שהרבה נוהגים שלא ליתן מלח בפת בפסח, וכן נוהגים בכל אשכנז, ואין טעם ברור לאוסרו. ומ"מ אין לשנות משום "אל תטוש תורת אמך". וי"א שבבבליה ראשונה אין ליתן בה מלח משום מצה עשירה, אך גם זה אינו נכון, שאינה נקראת עשירה אלא שנילושה ביין ושמן ודבש, אבל מלח אינו מעשירה [ובטור ס' תס"ב הביא שמי מלח הוי מי פירות. ועי' להלן בדברי המג"א].

והביא הב"י, שהמרדכי כתב שיש לזהר שלא ליתן מלח, והאוכל מצה מלוחה כאילו אוכל חמץ מפני שהמלח מוסיף חום בעיסה. והג"מ כתב, שרבינו שמואל בן נטורי רצה להתיר למלוח מצה בפסח חוץ מיום ראשון, וחביריו אוסרים כיון שמליח הרי הוא כרותח [פסחים ע"ו א'] והוי כמו לש בפושרים. והכל בו כתב בשם הראב"ד, שאין נותנים בעיסה מלח ותבלין שהרי הם כרותחים, ואם נתן עד שלא יהא נאכל מחמת מלחו נאסר באכילה כמו מצה שנילושה ברותחים. אך אם נתן בה מעט מלח, אם תאפה מיד מותרת באכילה, אבל לכתחילה לא יתן. ובמצה של מצוה לא יתן כלל, ואם נתן לא יצא, דבעינן 'לחם עוני', ושמא זו מצה עשירה ע"י המלח. ועכשיו נהגו שלא לתת שום מלח לא במצת מצוה ולא באחרות, ואין לשנות המנהג. והרשב"א כתב בתשובה [ח"א ס' תנ"ה, רכ"ד, ומיוחסות ס' קנ"ג] שיש מתירים וגם הוא התיר

הדבר, והביא ראיית הר"ן הנ"ל מדין ותיקא, אך כתב שבמצת מצוה יש להחמיר בזה.

וסיים הב"י, שעכשיו פשוט המנהג שלא ליתן מלח בעיסה כלל, ונכון הדבר.

וכן כתב גם בשו"ע [סימן תנ"ה סעיף ה'] : נוהגים שלא ליתן מלח במצה, ונכון הדבר; וכתב הרמ"א : ואפילו בדיעבד יש לאסור [וכמבואר מדברי המרדכי שהאוכל מצה מלוחה הרי הוא כאוכל חמץ].

כתב המג"א [ס"ק ט"ז], נראה, שאם נפל לתוך העיסה גרגיר מלח תאפה מיד [וכמ"ש ס' תס"ב], ואם משום שמחמם יש לסמוך על הכל בו שכתב דמעט מלח אינו מחמם, ועי' ביו"ד ס' צ"א. וכן פסק במשנ"ב [ס"ק מ"ב]. ובביאור הלכה [ד"ה נוהגין], כתב שמלשון השו"ע שכתב "ונכון הדבר" משמע שאינו אלא לכתחילה אבל בדיעבד אין לאסור, וע"כ דלא פסיקא להו דמלח מעט שנותנין במצה כדי ליתן טעם יהיה מחמם העיסה [דאף דקי"ל דמליח הרי הוא כרותח, הוא דוקא כשאינו נאכל מחמת מלחו], ולא חש לדברי המחמירים רק לענין לכתחילה, והרמ"א בהג"ה שהוסיף לאסור אף בדיעבד הוא לשיטתו בדרכי משה שלפי מה שכתב הטור לקמן בסימן תס"ב דמי מלח הוי מי פירות, א"כ הוי מי פירות עם מים דקי"ל דממהרות להחמיץ אם לא שיאפה מיד, ולכן כתב כאן דאפילו בדיעבד אסור ור"ל אם לא היה נזהר לאפות מיד [והיינו שהעסק שעוסקין בה בידים אינה מצילה מידי חימוץ]. וכן פסק החק יעקב והאליה רבה [וכן משמע גם ממג"א הנ"ל], שאם היה נזהר לאפות מיד אין לאסור בדיעבד המצה במה שנתן לתוכה מעט מלח.

עוד כתב הביאור הלכה, דע, דלפי מה שכתב בדרכי משה לקמן בסימן תס"ב, שמה שכתב הטור שם שמלח הוי מי פירות לא מיירי כ"א במלח שחופרין מהקרקע אבל במלח שנעשה ממי הים כמו מים שלנו לכו"ע הוי כמים, א"כ אין לאסור בדיעבד במלח שלנו בכל גוונא [אם לא שנתן מלח מרובה], ואפילו לפי מה שמשיג המג"א עליו שם דהטור מיירי במלח שלנו ואפ"ה ס"ל דמי פירות הם, הלא מ"מ לדינא מסיק שם הב"י בשם הר"ן והגהת מיימוני דלא כהטור, וכן נפסק בהשו"ע שם שהוא בכלל מים, וא"כ ע"כ לא יצויר דינו דהרמ"א לאסור אף בדיעבד רק במלח שחופרין מהקרקע אם לא נאפה מיד.

ודע עוד, דאף אם נפרש דהרמ"א שסתם להחמיר בדיעבד אינו מטעם שהוא מי פירות אלא דחשש לדעת המחמירין מטעם חימום העיסה, מ"מ להלכה יש לעיין אחרי דהרבה פוסקים מקילין בזה כמו שכתב הגר"א וכן מוכח בחידושי ריטב"א על פסחים שדעתו דבדיעבד בודאי אין להחמיר במעט מלח שנתן לתוכה, וכן דעת מהר"ם חלאווה בחידושו להקל במעט מלח. ובפרט אם היה שוגג בזה בודאי אין להחמיר דאפילו בלש בחמין יש פוסקים שמקילים בשוגג בדיעבד וכנ"ל בס"ג וכ"ש בענינו דבלא"ה יש כמה מקילין בודאי יש לסמוך עליהם כנלע"ד. ועיין בפר"ח שחולק על הרמ"א ומסכים להמחבר להקל בדיעבד.

עוד כתב **במשנ"ב** [ס"ק מ"א מ"ג] שכל הנידון בזה הוא דוקא קודם אפייה, אבל אחר אפייה ודאי שרי לקטוף פני המצה במי המלח ולהחזירם לתנור כמו שעושין בחוה"מ. ומ"מ למצת מצוה בשתי הלילות יש לזוהר. כמו"כ לענין הנאה אפילו להרמ"א שרי בדיעבד.

נתינת תבלינים בעיסת מצה

עוד הביא הרא"ש מה שאיתא בתוספתא [פ"ב הכ"א], יוצאים במצה המתובלת. וכתב בספר הרוקח [סי' רפ"ג], שאף שבמנחות [כ"ג ב'] איתא בדין מנחה שאם תבלה בקצח בשומשמין בכל מיני תבלין כשרה הואיל ויש בה טעם מצה, מ"מ אין ליתן פלפלין במצה לפי שהוא חד ומחמץ העיסה. וכן העתיק הטור [סי' תנ"ה].

והרמב"ם [פרק ה' הלכה כ'] כתב : מותר לתת התבלין והשומשמין והקצח וכיוצא בהן לתוך הבצק, וכן מותר ללוש העיסה במים ושמן או דבש וחלב או לקטף בהן, וביום הראשון אסור ללוש ולקטף אלא במים בלבד. עכ"ל.

והראב"ד [פ"ו ה"ה] כתב, דהתוספתא הנ"ל מיירי כשתבלה משנאפית דאל"כ הוה ליה מצה עשירה, ואין יוצאין בה ידי חובת מצה. וכתב הרב המגיד שזהו דוחק, ויותר נראה שהתנא הזה אינו סובר דלחם עוני ממעט מצה עשירה, אלא ממעט מעשר שני, וכדברי רבי יוסי הגלילי [ל"ו א']. ולא קיימא לן כוותיה, אך מכל מקום יש ללמוד מדבריו שתבלינים אינם מחמיצים.

בשו"ע [סימן תנ"ה סעיף ו'] כתב : לש המצה בקצח ושומשמין ובמיני תבלין, כשרה כיון שיש בה טעם מצה; ומ"מ אין ליתן בה תבלין [הכונה שלכתחילה אינו נכון. משנ"ב ס"ק מ"ו]. שהרי כבר כתב שכשרה, לפי שהוא חד ומחמם העיסה. וכתב הרמ"א : ופלפלין, אפילו בדיעבד אסור; וכן אם נפל בה סיד [מהר"י ברצלוני].

כתב המג"א [ס"ק י"ז], שהתבלין אינו מצטרף לכזית מצה [עיין תוס' מנחות כ"ג ב']. ובמשנ"ב [ס"ק מ"ה] הוסיף בזה, שצריך לאכול כל אכילת פרס כדי שיהיה בזה כזית מצה חוץ מתבלין. ועיין לעיל בסימן תנ"ג ס"ב במשנ"ב שם לענין תערובות דגן עם שאר מינים דלכתחילה בעינן שיהיה רוב מן הדגן וה"נ בעניננו. אמנם ציין, שמלשון השו"ע משמע שאפילו אין בה רק כזית בכדי אכילת פרס ויש בה טעם מצה יוצא בה.

עוד במג"א [ס"ק י"ח], שמשמע מדברי השו"ע שכתב "שיש בה טעם מצה" שיוצאים בה ידי חובה בלילה הראשונה, אך ברמב"ם משמע דה"ל מצה עשירה, וכ"כ הרב המגיד. וכתב המשנ"ב [ס"ק מ"ו], שיש להחמיר בזה.

עוד במג"א [ס"ק י"ט ובמשנ"ב ס"ק מ"ח], שבפלפלים אפילו קורט אחד עושה את כל העיסה חמץ. וה"ה מעט סיד [דרכי משה בשם מהר"י ב]. ונראה דוקא כשנלוש בתוכו, אבל אם נפל עליו יסלקנו ומותר. וברמזים משמע שפלפלין מותרים בדיעבד.

ומ"מ אין להקל [וציין לדבריו לגבי מלח, והובאו בדברינו למעלה]. ונ"ל דזנגביל דינו כפלפל, ואפשר דה"ה נעגליך וכרכום. ובמשנ"ב [ס"ק מ"ט ב'] כתב, שיש אומרים שכל מיני תבלין חוץ מפלפלים וסיד מותר בדיעבד אפילו באכילה. ואיסור הסיד הוא דוקא בסיד חי, אבל סיד שבכותל שכבר נתייבש ונתקשה כאבן נראה פשוט שאין אוסר.

אמר מר זוטרא: לא לימחי איניש קדרא בקמחא דאבישנא, דילמא לא בשיל שפיר, ואתי לידי חימוץ.

אם יש חשש חימוץ בחטים קלויים או קמח קלוי
פירש"י, שמעבים תבשיל הקדירה על ידי שממחים קמח לתוכו, ואפילו ב'קמחא דאבישנא' דהיינו תבואה שכבר נתייבשה וניקלית בתנור כשהיא לחה, והרי היא כאפויה, אעפ"כ אין לעשות כן שמא לא נעשית קלי כל צורכה בתנור, ומחמצת בתבשיל כשאנו רותח. ובר"ן כתב, שדרכם היה בקדרה ישנה לבשל בה קמח במים כדי לשאוב הזוהמא, והיה דרכן לעשות כן בקמח קלוי.

דין זה הועתק ברי"ף וברא"ש וברמב"ם [פ"ה ה"ה]. ומ"מ כתב הרמב"ם שם [ה"ג], שמבשלים את הקמח הקלוי. וכתב הב"י [סי' תס"א], שאף שבגמרא אסר קמחא דאבישנא שהוא קמח העשוי מקליות שנתייבשו בתנור, יש לומר שדוקא כשהקליה היתה בחטים ואח"כ טחנו אותם, שבהם יש לחשוש שהאש לא שלטה בהם, אבל כשהקליה היתה בקמח קלוי האש שולטת בו יותר ממה ששולטת בחטים. ולפי זה צריך לומר שמה שכתב שם הרמב"ם לגבי מלילת הקדרות קמח קלי אסור שמא לא קלהו יפה ויבוא לידי חימוץ, כונתו דוקא לקמח העשוי מקליות, דאילו קמח קלוי מותר הוא. אבל רבינו ירוחם כתב בשם תוס' [עי' תוס' רבינו פרץ בסוגיין], שנשים שמשמיות קמח בתנור להתיבש כדי לעשות תבשיל לתינוקות אסור דילמא לא בשיל שפיר. וכן כתבו הגה"מ בשם סמ"ק.

בשו"ע [סימן תס"ג סעיף ג'] כתב : כרמל שמהבהבין אותו באור וטוחנין אותו, אין מבשלים הקמח שלו במים שמא לא נקלה באור יפה ונמצא מחמיץ כשמבשלים אותו. וכתב המשנ"ב [ס"ק ז' ה'], שאם עברו ונתנו תוך המאכל אסור המאכל בהנאה ואסור להשהותו דספיקא דאורייתא הוא. ויש מתירים לבשל קמח הקלוי, לפי שחום האור שולט בו יותר ממה ששולט בחטים [כמש"כ הב"י בדעת הרמב"ם], והסכימו כמה אחרונים שיש לסמוך על דבריהם בדיעבד, שאם עבר ועשה ממנו תבשיל יש להתירו בהנאה או להשהותו עד לאחר הפסח. ומצה אפויה שנמצא קמח בתוכה אסור ליתנה ברוטב דאותו קמח בודאי לא נאפה יפה מפני שהמצה מפסקת בין הקמח להאור ואם נתנה אוסרת התבשיל אף בהנאה.

ועי' עוד מה שנכתוב להלן בדף מ'.

... ואמר אביי: לא ליחרוך איניש תרי שיבולי בהדי הדדי, דילמא נפקי מיא מהאי ובלע אידך, ואתיא לידי חימוץ. - אמר ליה רבא: אי הכי - אפילו חדא נמי, דילמא נפיק מהאי רישא ובלע אידך רישא! אלא אמר רבא: מי פירות נינהו, ומי פירות אינן מחמיצין ...

בשו"ע [סימן תס"ג סעיף א'] כתב: מותר לחרוך שני שבליים ביחד, ולא חיישינן שמא יצאו מים מאחת לחברתה, שהם מי פירות ואינם מחמיצים [דק"ל רבא]. וכתב במשנ"ב [ס"ק א'], דה"ה דמותר להעמיד כד של דגן לחים בתוך התנור חם שיהיה עשוי קליות. ואף שמחמת חום התנור עלול שיצא מים מן הדגן לתוך הכד ונבלעין אח"כ בהקליות גופא, אפ"ה שרי מטעם דמי פירות אין מחמיצין.

תנו רבנן: אין לותתין שעורין בפסח, ואם לתת, נתבקעו - אסורות, לא נתבקעו - מותרות, רבי יוסי אומר: שורן בחומץ וחומץ צומתן. אמר שמואל: אין הלכה כרבי יוסי. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: לא נתבקעו ממש, אלא כל שאילו מניחן על פי חבית והן נתבקעות מאיליהן. ושמואל אמר: נתבקעו ממש ... אמר רבה: בעל נפש לא ילתות ... אפילו חיטין דשרירי ... ורבא אמר: אסור ללתות ... הדר אמר רבא: מצוה ללתות ...

דין חטים שנשרו לפני טחינתם במים ותקנת הגאונים בזה

פירש"י, ד'לתיתה' היינו לשרות התבואה במים מעט קודם הטחינה להסיר מורסנה כדי שתהא סולתן נקיה. **והרמב"ם** [פ"ה ה"ז] כתב, שבוללין החטים במים וטוחנין אותם מיד [והביא המשנ"ב ס' תנ"ג ס"ק כ"ו שני הפירושים הללו].

בגמ' לפנינו הגירסא בדברי מר עוקבא "כל שאילו מניחן על פי חבית והן נתבקעות מאיליהן". **ופירש"י** שמתבקעות מריח היין. ותוס' **והרא"ש** הביאו גירסת ר"ת "כל שאילו מניחן על פי אבוב וכו'" והיינו כלי שקולים עליו את החטים והם מתבקעות מכח האש. וכן גירסת ר"ת. **והרי"ף** גרס "כל שאילו מניחן על פי ביב וכו'". וכתב הר"ן, שיש מפרשים מלשון אבוב וכדברי ר"ת, ויש מפרשים שהכונה מקום ששופכין בו שופכים.

כתבו **הרי"ף** ו**הרא"ש**, שכיון שלא נפסק בגמ' לא כמר עוקבא ולא כשמואל, יש להחמיר כדברי מר עוקבא, שהפירוש בדברי ת"ק "נתבקעו אסורות" הוא אף אם יתבקעו מאליהם וכו', שהרי הוא ספק דאורייתא. וכל זה לענין לאכול את השעורים האלו, אבל אם נמצאו בתערובת תבשיל ולא נתבקעו יש להקל, שהרי הדין ש"חמץ אסור במשהו" הוא דרבנן, וממילא הוא ספק בדין דרבנן ויש להקל כשמואל שדוקא נתבקעו ממש אסורות. אמנם כתבו שיש אומרים שהלכה כשמואל, שהרי מר עוקבא הוא תלמיד של שמואל [מ"ק ט"ז ב'] ואין הלכה כתלמיד במקום רבו. וגם שהרי שמואל עבד עובדא להתיר כשמועתו.

וכתבו **הרי"ף** ו**הרא"ש**, שהגאונים אמרו שבזמן הזה אין אנו בקיאים בשריית חטים במים שלא יחמיצו, ולכן אסור הדבר. וכן **הרמב"ם** [שם] כתב: נהגו כל ישראל בשנער ובארץ הצבי ובספרד ובערי המערב, שלא יבללו החטים במים גזירה שמא ישהו ויחמיצו. עכ"ל.

וכן **בשו"ע** [סימן תנ"ג סעיף ה'] כתב: האידנא אסור ללתות בין חטים בין שעורים.

וכתב **הט"ז** [ס"ק ד'], שמחמת איסור זה אסור לקחת חיטים מבעל רחיים שלוקח כל השנה חטים לטחינה, כי רגילים הטוחנים להדיח החיטים תחלה. ויש לגלות דבר זה להמון עם למען ידעו שיש איסור בזה.

במג"א [ס"ק ט'] כתב, שבטור משמע שלשרות שעורים במים אסור מדינא דגמרא. ואפשר דשיפון מין שעורים לענין זה [עי' ביו"ד ס' שכ"ד לענין חלה]. ובמשנ"ב [ס"ק כ"ו] הוסיף שגם שבולת שועל דינה כשעורים לענין זה.

כתב **המשנ"ב** [ס"ק כ"ז כ"ח], שאם עבר ולתת אסור לאוכלן וליהנות מהן בימי הפסח. ומ"מ להשהות קמח החטים הלתותים מותר בפסח אם שרן במים מעט וטחנן מיד אחר הלתיתה, אבל שעורים אפשר דאפילו באופן זה אסור להשהות לכתחילה. ומאכל שעושים מחטים כתושות [שקורין גאגעלא"ך או גרופיץ] העשויין מחמשת המינים אסור להשהותן לכו"ע, ששורין אותן הרבה במים קודם כתייתן ונעשים חמץ גמור, ואף אם עבר והשהה אותן יש אוסרין למכור לגוי אחר הפסח. ובאליה רבה בשם זקנו מצדד להתיר למכור לגוי אחר הפסח אם לא נתבקעו ע"י שרייתן, שכל שלא נתבקעו אינו ודאי חמץ אלא ספק חמץ ויש להקל בעבר עליו הפסח שאינו אלא איסור דרבנן, ע"ש. ומ"מ בריפות שעושים משבולת שועל ששורין את השבול שועל הרב מקודם עד שמתבקעים, הוא חמץ ודאי לכ"ע, וע"כ אפילו למכרו לגוי אחר הפסח אסור.

דין חטה הנמצאת בעיסה, ובמצה אפויה, או בבשר רותח או מלוח

כתב **הרא"ש**, שמההיתר הנ"ל בנמצאת חטה בתבשיל, נראה דכ"ש שאם נמצאת בעיסה או במצה לאחר אפייתה שמותרת אם לא נתבקעה ממש, ואפילו אם נתבקעו נראה לי דשרי, כי נתבקע אינו חמץ גמור הוא אלא קרוב להחמיץ, שהרי מצינו שר' יוסי התיר לשרותן בחומץ וחומץ צומתן. וחטה זו שנמצאה במצה היתה בקמח, ודבר ידוע שהחטה שהיא קשה אינה ממחרת להחמיץ כמו העיסה, וכיון שהעיסה לא החמיצה כל שכן החטה. ואין לחשוש שמא היתה החטה במים, שרגילים ישראל לשמור יפה המים השמורים לשום מצה מחימוץ. וכ"כ **הרא"מ**. וראיתי קצת מן המורים שאסרו אותה מצה, ויש שאסרו כל המצות הנאפות בתנור עמה, ולא נהירא, שהרי אפילו אם היתה החטה חמץ למה תאסור כל המצות, שהרי הדין ש"חמץ במשהו" הוא דוקא ע"י בישול שמתפשט החמץ בכל הקדירה, שבאופן שנתערב בתבשיל

לא הדר ביה רבא, דאמר להו להנהו דמהפכי כיפי: כי מהפכיתו - הפיכו לשום מצוה. אלמא קסבר: שימור מעיקרא - מתחלתו ועד סופו בעינן. מר בריה דרבינא מנקטא ליה אימיה בארבי ...

אם מצת מצוה צריכה להיות שמורה משעת קצירה טחינה או לישה

כתב הרי"ף, שצריך האדם לשמר החטים כבר משעת קצירה, ומה שאמר רבא לאותם שמעמרים העומרים "כי מהפכיתו הפיכו לשום מצוה", היינו שזיהרו בהם שלא יבא עליהם מים. וכן כתב הרמב"ם [פ"ה ה"ט].

והרא"ש כתב, אפילו שנדחו דברי רבא כי לעולם גם שימור של שעת לישה הוי שימור, אעפ"כ לא חזר בו, והחמיר על עצמו לשימור מצה של מצוה משעת קצירה. וכן ממה שאמרו על מר בריה דרבינא שאימו היתה משמרת לו חטים משמע שהוא לבד היה מחמיר וכל שאר החכמים לא נהגו כן. וכן מדברי רב הונא שבצקות של נכרי אינם כשרות למצת מצוה משמע רק משום שהנכרי גיבל את עיסתם, אך אם היה הישראל מגבלם היו כשרות אף ששימורם רק משעת לישה. ונהגו באשכנז וצרפת לשומרן משעת טחינה לפי שאז מקריבין אותן אל המים שטוחנן ברחים של מים.

אמנם הביא הרא"ש דברי השאלות [פ' צו סי' ע"ה] שכתב שאין יוצאים ידי חובה אלא במצה ששימורה משעת קצירה, וכשהביא החיטין לנכרי או חרש שוטה וקטן לא יצא ידי חובתו. וכן אם לשה נכרי חרש שוטה וקטן. ורב כהן צדק כתב, לצאת ידי חובה בלילה הראשונה אינה אלא במצה שאפאה ישראל לשם מצה, שנאמר "ושמרתם את המצות" עד שתהא משומרת לשם מצה [שסובר שאף שמשעת הטחינה עד אפיה הכל נעשה ע"י שימור ישראל, מ"מ אם אפה נכרי לא נפיק ידי מצה. קרבן נתנאל] אמנם רב האי גאון כתב, מצה שאפאה נכרי לפני ישראל על ידי שימור כתקונה מותרת לישראל לאוכלה. ובעלי מעשה וחסידים והתמימים מחמירין על עצמן כגאונים המחמירין [היינו הגאון רב אחאי דמחמיר לענין לישה וכגאון רב כהן צדק לענין אפיה. קרבן נתנאל] ולשין ואופין בעצמן, וכהיא דאמרין מה דרכו של עני הוא מסיק ואשתו אופה.

והר"ן כתב על דברי הרי"ף, שיתכן שרבא עשה כן למצוה מן המובחר ואי"ז מעכב, אלא שגאון אחד אמר, שהלוקח קמח מן השוק בשעת הדחק מותר שאין מחזיקים הקמח באיסור ויוצא ידי חובתו בה, אבל לכתחילה צריך שימור.

ובטור הביא דברי אביו הרא"ש שבאשכנז וצרפת שומרים רק משעת טחינה, והביא דברי הגאון המובא בר"ן כנ"ל.

וכתב הב"י, שמדברי הרי"ף והרמב"ם נראה שהם סוברים שמורה משעת קצירה הוא לעיכובא.

ובשו"ע [סימן תנ"ג סעיף ד'] כתב: החטים שעושים בהם מצת מצוה טוב לשמורן שלא יפלו עליהם מים משעת קצירה [כדעת הרי"ף והרמב"ם], ולפחות משעת טחינה [כדעת הרא"ש וכמנהג אשכנז וצרפת]. ובשעת הדחק מותר ליקח קמח מן השוק [כמש"כ הר"ן בשם גאון].

שאר איסורים שנאסרו בנתינת טעם חמץ אוסר במשהו, אך אם כזית חלב נמצא בחררה אחת ודאי שאין איסור החלב מפעפע בכל החררה, שאפייה אין דינה כבישול להתפשט הטעם בכל החררה אלא כדי קליפה או כדי נטילה כדאמרין לקמן [ע"ה ב'], וכ"ש חטה אחת שאין יכולה בפליטתה להתפשט בכל המצה.

ואם נמצאת חטה על בשר מלוח או על בשר צלי או בתוך מצה רותחת, חותך מקום פעפועו לפי אומד הדעת. ואם ביום טוב אחרון של פסח מותר להשהותו עד אחר הפסח, שהרי הוא ספק יום טוב ספק חול.

עוד כתב הרא"ש בשם ספר הרוקח [סימן רפ"א ע"ש], שאלוני בחטה שנמצאת בתרנגולת מלוחה ונמלחו עמה תרנגולת אחרות, ולא אסרתי אלא את אותה תרנגולת שנמצאת בה החטה כי נתרככה וחמץ במשהו. והוא הדין אם צלו תרנגולות הרבה בשפוד אחד ונמצאת חטה באחת מהן היא אסורה ושאר מותרות. עכ"ד הרוקח. וכתב ע"ז הרא"ש, שמה שאסר את כל התרנגולת המלוחה שנמצאת בה החטה, אין דבריו נראים, אלא נוטל רק מקום פעפועו. וכ"כ הרא"מ. אמנם בתרנגולת צלויה שנמצאת בתוכה חטה נראה שכולה אסורה, שהרי שמהפכים השפוד ומתפשט הטעם בכל התרנגולת, וכמו שנתבאר למעלה שהכלל הוא שבכל אופן שבשאר איסורים אם היה באיסור כדי ליתן טעם בכולן היינו אוסרין כולן, הוא הדין נמי חמץ במשהו.

וכתב הב"י [סי' תמ"ז] בשם הגהות מיימוניות, שיש להתיר באופן שנמצאה חטה במצה אפוייה או בתרנגולת צלויה או מבושלת קודם פסח, שהרי חמץ איסורו במשהו דוקא בזמנו אבל קודם זמנו הרי הוא כשאר איסורים שדינו בנותן טעם [א"ה. עי' היטב בזה בטוש"ע סי' תמ"ז ס"ב]. אך אם חזרו וחיממו המצה או התרנגולת בפסח בעוד שהחטה בתוכה אסורה, שהרי חוזרת ונותנת טעם בתוכה בזמנו דהוי במשהו כיון שהחטה עודנה בתוכה. אך מחימום של כלי שני אין לחוש. אבל אם הסירו את החטה ממנה ואחר כך חיממו את תרנגולת או המצה ביום טוב שרי, שכיון דכבר נתבטל מערב יום טוב שוב אינו חוזר וניעור.

ובשו"ע [סימן תמ"ז סעיף ג'] כתב: חטה שנמצאת בע"פ בתרנגולת מבושלת, מותר לבטלה בס'. אבל אם חממו התרנגולת בפסח בעוד שהחטה בתוכה, חוזרת ליתן טעם בתוכה בפסח והוי במשהו. וכתב הרמ"א: ומיהו בחימום כלי שני אין לחוש [וכמש"כ הגהות מיימוניות]. ויש מחמירין בכלי שני בפסח, וטוב להחמיר אם היד סולדת בו, דבלאו הכי לא מקרי כלי שני.

... וממאי? דילמא שאני התם, דבעידנא דנחית לשימור - לא עבד לה שימור. אבל היכא דבעידנא דנחית לשימור עביד לה שימור - הכי נמי דשימור דלישה הוי שימור. ואפילו הכי

... הא מני - רבי יוסי היא, דתניא: יוצאין ברקיק השרוי, ובמבושל שלא נימוח, דברי רבי מאיר. רבי יוסי אומר: יוצאין ברקיק השרוי, אבל לא במבושל, אף על פי שלא נימוח ...

אם חולה וזקן יכולים לשרות מצת המצוה במים או בשאר משקים לפני אכילתה, והמנהג שלא לאכול 'שרויה' בפסח

כתבו הרי"ף והרא"ש, שמותר לשרות את המצה במים זקן או חולה שאינו יכול לאכול, אך דוקא אם אינה נימוחה [וכמבואר דבר זה ג"כ ברש"י, שהרי איתא לעיל ל"ה א' המחזה וגמאו שאין יוצא בו ידי חובת מצה]. ובמבושל אסור אף אם לא נימוח כיון שאין בזה טעם מצה. וכן כתב הרמב"ם [פ"ו ה"ו] יוצאים ברקיק השרוי והוא שלא נימוח, אבל מצה שבישלה אינו יוצא ידי חובתו באכילתה שהרי אין בה טעם הפת. עכ"ל.

והטור [ס' תס"א] לא חילק בשרוי בין נימוח ללא נימוח. וכתב הב"י, שאולי אפשר לדחוק ולומר שהוא סבור דכיון דסתמא קאמר רבי יוסי "יוצאין ברקיק השרוי", א"כ אפילו בנימוח יוצאים, ומה שכתבו הרי"ף והרמב"ם והרא"ש דדוקא בשלא נימוח למצוה מן המובחר אמרו כן ולא לעיכובא. ומה ששינוי המחזה גממה לא יצא [כנ"ל], שם הוא באופן שנמחית לגמרי ונעשית כמים. וזה דוחק.

עוד כתב הב"י, שמשמע שאם רצה לשרותה במים חמים שאינם רותחין רשאי, שהרי אי"ז מבושל. אבל הרוקח [הל' פסח ס' קנ"ד] כתב, "שרה אותה במים או בין קרים, אבל בתבשיל חם או במים רותחים או חמין לא יצא".

בשו"ע [סימן תס"א סעיף ד'] כתב: יוצא אדם במצה שרויה והוא שלא נימוחה; אבל אם בשלה, אינו יוצא בה.

כתב הט"ז [ס"ק ב'], שהטעם שאם בישלה אינו יוצא בה הוא כי נתבטל טעם מצה. והא דאמרינן בס' תע"ה ס"ב בלע מצה יצא דלא בעינן שיטעום טעם מצה, היינו שאין צריך שיהיה טעם מצה בפה כמו מרור, אבל במצה צריך שיהיה טעם. והביא הט"ז דברי הרוקח דמצה שרויה דמותר היינו דוקא במים או יין הקרים ולא ברותחים.

במג"א [ס"ק ז'] העיר, שמשמע מסתימת השו"ע שמותר לשרות המצה אפילו ביין, וכן מבואר להדיא בדברי הרוקח הנ"ל. אמנם מלשון הרי"ף והרמב"ם והרא"ש משמע דדוקא במים אבל לא ביין שמבטל טעם מצה, וכ"כ מהר"י וייל שאף שמותר להטביל קרבן הפסח במשקין היינו משום דנפיש טעמא טפי ממצה [עי' להלן ק"ט א'], ולכן אין להקל אם לא לחולה. ואפילו במים כתב הרי"ף דלא שרינן אלא לזקן או לחולה, וכן משמע גם מלשון השו"ע. ואף בגמ' משמע כן, שהלשון "יוצא אדם וכו'" משמע בדיעבד. וכל זה בין בברכת על אכילת מצה בין באפיקומן.

ובמשנ"ב [ס"ק י"ז י"ח] גם כן כתב, ש"יוצא אדם וכו'" היינו בדיעבד. אבל לזקן ולחולה שקשה לו לאכול מצה יבשה מותר אפילו לכתחילה לשרות המצה במים, אך צריך לזוהר שלא יהיה שרוי מעל"ע דכבוש כמבושל. ולענין אם מותר לשרותה בשאר משקין ומי פירות או במרק יש דעות בין הפוסקים י"א דאסור לפי שהן מפיגין את טעם המצה שנותנין בה טעם שלהן וי"א דוקא ע"י בישול מפיג טעם מצה ולא ע"י שריה, וע"כ זקן או חולה שא"א לו לאכול מצה השרויה במים מותר לו לשרותה ביין או בשאר משקין, אבל שאר כל אדם שאכל מצה השרויה בשאר משקין חוץ ממים לא יצא י"ח וצריך לחזור ולאכול מצה אחרת בין הכזית של ברכת מצה בין הכזית של אפיקומן. וכ"ז דוקא כששורה את המצה בהן, אבל להטביל אותה בהן כתב רבינו מנוח בפשיטות שמותר, שבוה לא נתבטל טעם מצה. ודע עוד, שכתב המג"א [ס' קס"ח ס"ק ל'], דמה דמקילינן בשרויה במים דוקא כששורה כזית שלם ביחד, אבל אם ישרה פרוסות פחותות מכזית אינו יוצא בהן י"ח אם נישרו כ"כ עד שנתלבנו המים מחמתן, שכבר נתבטלו מתורת לחם עי"ז. ועיי"ש במ"ב ס"ק ס"ג דאם שורה אותן זמן מועט ולא נתלבן המים עי"ז אפילו הם פחותות מכזית לא אבד מהן שם לחם.

ו**כתב בביאור הלכה** [ד"ה יוצא] שיש עוד עצה למי שקשה לו לאכול מצה יבשה שיאכל מצה מפוררת אף שהוא כקמח ומברכין ע"ז המוציא ואכילת מצה ובלבד שיאכל כזית.

עוד כתב [ד"ה והוא], שהדין שכשרה דוקא כשלא נימוחה, מפירוש רש"י משמע דאפילו נתמסמסה כל זמן שלא נימוחה לגמרי יוצא בה. ועיין בב"ח דמשמע שמצדד כן להלכה וכן משמע בביאור הגר"א שהראה מקור לדין זה ממה שאמרו המחזהו "וגמעה" אם מצה היא אין אדם יוצא ידי חובתו בפסח [ור"ל דודאי ע"י שריה דאי ע"י בישול אפילו לא נמחה אינו יוצא דקי"ל כר' יוסי אך הצריכותא שם בחולין לא אתיא כ"כ שפיר ע"ש בדף ק"כ], אלמא דנימוחה קרי היכא דראוי לגמיעה. אכן מדברי הב"י משמע דאפילו לא נמחה לגמרי ג"כ אינו יוצא ידי מצה, ומה דנקט וגמעה אפשר דלרבותא דחמץ נקטיה דאפילו בזה שעשאו כעין שתיה ג"כ חייב, משום דכתיב נפש לרבות השותה כדאיתא שם בגמרא. וצ"ע.

ולענין מצה מבושלת [הפסולה], כתב במשנ"ב [ס"ק כ'] דלאו דוקא בישלה דה"ה בשרוי לתוך רותחין. ואפילו בכלי שני יש להחמיר דלא לשרותה אם לא לצורך וכ"ז בשהיד סולדת בו. ודוקא במים אבל במרק יש להחמיר בכל גווני.

ובעצם אכילת מצה שרויה, כתב המשנ"ב [סימן תנ"ח ס"ק

ז שהרי בב"י כתב שיתכן שכונת הטור שלא חילק בשרוי בין נימוח ללא נימוח, שהוא סבר דכיון דסתמא קאמר רבי יוסי "יוצאין ברקיק השרוי", א"כ אפילו בנימוח יוצאים, וכתב ע"ז הב"י שזהו דוחק, וסתימת דברי הרי"ף והרמב"ם והרא"ש לא כך.

בתערובת עובר בלאו, וכל שכן בנוקשה שהוא בעין יעבור בלאו [שסובר רב נחמן שחמץ נוקשה חמור יותר מחמץ בתערובת].

ומבואר בברייתא דלהלן, שלדעת חכמים אינו עובר על אכילת תערובת ולא כלום. וכתבו הרי"ף והרא"ש, דמ"מ יש איסור באכילת דבר שמעורב בו חמץ. ופסק הרא"ש כחכמים [והפוסקים הבינו שכן היא גם דעת הרי"ף, וכדלהלן].

והטור [סי' תמ"ב] העתיק כדברי רב נחמן שר' אליעזר סובר שעל תערובת חמץ עובר בבל יראה, וכ"ש על חמץ נוקשה [ובב"י האריך בביאור הדברים למה העתיק הטור כדברי רב נחמן ולא כדברי רב יהודה אמר רב הנ"ל]. וכתב הטור, שהרמב"ם [פ"ד ה"ח] פסק כר' אליעזר שכתב שעל תערובת חמץ עוברים בבל יראה, אבל כתב, שבדבר שיש בו תערובת חמץ וגם אינו ראוי לאכילה מותר לקיימו בפסח [והב"י העיר, שברמב"ם שם כתב שעל תערובת חמץ עוברים משום בל יראה ובל ימצא, והיה מקום לומר שכונתו לאופן שיש בו כזית בכדי אכילת פרס. וביאר הב"י, שהטור הבין שמסתמת הרמב"ם שלא חילק בין יש בו כזית בכדי אכילת פרס לאין בו למדנו שהוא פוסק כרבי אליעזר. ומה שכתב בפ"א ה"ו שלוקין עליו אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס היינו כשיש בו כשאכלו בעין, ומ"מ חייב אף כשאכלו ע"י טיבול ואין בו כזית בכדי אכילת הפרס. אמנם הרב המגיד כתב שהרמב"ם פוסק כחכמים]. וכ"כ הרי"ף גיאות ובעל העיטור. אמנם הרי"ף פסק כחכמים שאין לאו באכילת תערובת חמץ ולא בחמץ נוקשה אלא איסור דרבנן, ולכן מותר להשהותם לכתחילה [ובב"י העיר ע"ז שא"ז פשוט שלפי חכמים מותר הדבר]. ולפי זה מותר לערבו לפני הפסח ולהשהותו עד לאחר הפסח. ולזה הסכים א"א הרא"ש ז"ל. וכל זה כשאין בתערובות טעם חמץ אלא קיוהא בעלמא, אבל אם יש בו טעם חמץ חייבים עליו, שהרי טעם כעיקר דאורייתא. וכמו כן הוא דוקא באופן שאין בהם כזית בכדי אכילת פרס, אבל אם יש בו כזית בכדי אכילת פרס חייבים עליה [והיינו כשאכלו כדרך אכילתו. ב"י], וע"כ השכר שעושין באשכנז מחיטין ושעורים חייבים לבערו.

הביא הרי"ף דברי התוספתא [פסחים פ"ג ה"ב] הקילור והאספלנית והרטייה שנתן לתוכם קמח א"צ לבער מפני שמסריחין מיד, אבל מלוגמא אינה מסרחת מיד, הלכך אם החמיצה ואח"כ נסרחה צריך לבער אכל אם נסרחה ואח"כ החמיצה א"צ לבער. וכן כתב גם כן הרמב"ם [פ"ד הל' י' - י"א]. וכתב הרא"ש, דאיתא בירושלמי [פ"ב ה"ז] מלוגמא שנתחמצה ואחר כך נסרחה זקוק לבער, וכן כתב הראב"ד [בהשגה על הרמב"ם שם]. וכתב הרב המגיד באמת שכן הוא בירושלמי, והרי"ף והרמב"ם לא הביאוהו לפי שדברי הירושלמי הם בנתחמצה בפסח ואילו דברי התוספתא הם בנסרחה קודם הפסח שכשבא פסח לא חל עליה איסור חמץ. וכן מבואר בדברי הר"ן בביאור התוספתא. והטור העתיק דברי הרא"ש שלא חילק בזה.

עוד כתב הרא"ש בשם רב האי גאון, כיון שמלוגמא שנסרחה אין צריך לבער, כל שכן טריאק"א [סוג תבלין] שמערבין בו חמץ יבש שחוק עם בשר אפעה שא"צ לבער. וכן העתיק הטור.

ד', שפשוט בעצם הדין שכשנאפה קודם פסח אפילו היה בו משהו חמץ בהקמח כבר נתערב ונתבטל ומותר אח"כ לבשל המצות בפסח דאין חימוץ אחר אפיה ויש אנשי מעשה שמחמירין על עצמן ואין שורין ואין מבשלין מצות בפסח מחשש שמא נשאר מעט קמח בתוך המצות מבפנים שלא נילוש יפה וע"י השריה יתחמץ. ועיין בשערי תשובה סימן ת"ס דמצד הדין אין לחוש לזה דאחזוקי איסורא לא מחזקינן ובפרט בימינו שנוהגין לעשות רקיקין דקים. ומ"מ מי שנוהג בחומרא זו אין מזניחין אותו וע"ש שהאריך בזה"ל.

דף מ"ב פרק ואלו עוברים

משנה. ואלו עוברים בפסח: כותח הבבלי, ושכר המדי, וחומץ האדומי, וזיתום המצרי, וזומן של צבעים, ועמילן של טבחים, וקולן של סופרים. רבי אליעזר אומר: אף תכשיטי נשים. זה הכלל: כל שהוא ממין דגן - הרי זה עובר בפסח. הרי אלו באזהרה, ואין בהן משום כרת.

האיסור ב"חמץ נוקשה" ו"תערובת חמץ", ופרטי הדין בזה

שלשה מיני חמץ הם: א. חמץ גמור, שחייבין על אכילתו בפסח כרת, וכן עוברים על שהייתו בבית ב"בל יראה ובל ימצא". ב. "חמץ נוקשה", דהיינו שאינו ראוי למאכל אדם. ג. תערובת חמץ. דהיינו, חמץ שאינו בעין, אלא מעורב בתוך דבר אחר. כל מיני החמץ המבוארים להלן במשנתנו אינם חמץ גמור. אלא, יש מהן חמץ נוקשה, ויש מהם תערובת חמץ. ומשמיענו התנא שני חידושים, האחד ברישא והשני בסופא: א. שאף עליהם עוברים בפסח, אם באכילה ואם בראייה, וכפי שיתבאר. ב. שאזהרת אכילתם היא בלאו שאין בו כרת, להבדיל מאכילת חמץ גמור בעין, שחייבים כרת על אכילתו.

ונחלקו רש"י ור"ת [התוס' והרא"ש בשמו], אם הרישא במשנתנו עוסקת באיסור אכילת מיני החמץ הללו או באיסור השהייתם. לרש"י באה המשנה ברישא לחדש שמלבד איסור אכילתם עוברים עליהם גם בבל יראה. ואילו לרבינו תם מחדשת המשנה שיש לסלקם מהשולחן כדי שלא יבואו לאכלם, אך אין עוברים על בל יראה בהשהייתם.

ובגמ' להלן [מ"ג א'] דנה הגמ' מי התנא הסובר את הדין המבואר במשנה שחמץ גמור בתערובות ונוקשה בעין דינם בלאו, ולדעת רב יהודה אמר רב המשנה היא כדעת רבי מאיר, שסובר בברייתא שהאוכל חמץ נוקשה עובר בלאו ולוקה ארבעים, וכל שכן שבחמץ גמור בתערובת עובר בלאו [שסובר רב שחמץ בתערובת חמור מחמץ נוקשה]. ולדעת רב נחמן המשנה היא כדעת רבי אליעזר, שסובר בברייתא שעל חמץ גמור

ח בשו"ע הרב [חלק התשובות סי' ו'] כתב שהמחמיר על עצמו שלא לאכול מצה שרויה תע"ב. וידוע שכן נוהגים ברוב קהילות החסידים כיום.

בה חמץ בו ביום אף על פי שאין בתבשיל ששים כנגד חמץ שנפלט לתוכו מן הקדירה מותר להשהותו עד אחר הפסח [ויזהר להצניעו בחדר שאינו רגיל לילך לשם כמו שמבואר בסימן תנ"א], ורק באופן שלא יהיה כבוש בתוך הפסח בכלי חמץ דהיינו שהורק לכלי פסח. ואם נתבשל או נכבש לכתחלה בתוך הפסח בכלי חמץ אפילו אינו בן יומו צריך לבער.

דף מ"ג

... והשתא דאתרבו להו בבל תאכל חמץ - איתרבי נמי לאכילת מצה, כרבי אלעזר. דאמר רבי אליעזר: נשים חייבות באכילת מצה דבר תורה, שנאמר לא תאכל עליו חמץ וגו' כל שישנו בבל תאכל חמץ - ישנו באכילת מצה. והני נשי נמי, הואיל וישנן בבל תאכל חמץ - ישנן בקום אכול מצה ...

נשים במצוות ליל הסדר

ולקמן מבואר, שאפילו בד' כוסות חייבות הם כיון שאף הם היו באותו הנס. וכתבו בטוש"ע [סי' תע"ב סעיף י"ד ובמפרשים שם], שמטעם זה ה"ה שבשאר מצוות הלילה חייבות.

דף מ"ד

... והתנן: המקפה של תרומה, והשום והשמן של חולין, ונגע טבול יום במקצתן - פסל את כולן. המקפה של חולין והשום והשמן של תרומה ונגע טבול יום במקצתן - לא פסל אלא מקום מגעו בלבד ...

שיעור 'כדי אכילת פרס' בדבר חם

וכן פסק הרמב"ם [הלכות טומאת אוכלין פ"ח הי"ג]. ומסקנת הסוגיא דהטעם בזה הוא משום שיש כזית תרומה בכדי אכילת פרס. והטעם שלרבנן אינו חייב על כותח הבבלי הוא משום שאין בו כזית בכדי אכילת פרס.

ובספר תוספת יום הכפורים [למהר"ם אבן חביב יומא פ' ב' ד"ה אמנם] כתב, נסתפק לנו ימים רבים אם אין מברכין על "קפה" ברכה אחרונה, כיון דאין אדם שותה רביעית ממנו בבת אחת אלא שותה מעט וחוזר, ושותה מעט דאינו יכול לשתות הרבה מפני חומה, ויש מתחילת שתיה ראשונה עד סוף שתיה אחרונה יותר משתיית רביעית, ולפעמים יותר מכדי אכילת פרס, או דלמא הא דאמרינן דאם שהה בשאר משקין אינו מצטרף היינו בשאר משקים דיכול לשתותם בב"א והוא לא עשה כן אלא שהה בשתייתם אינו מצטרף, אבל בשתית "קפה" דהיא חמה ובדרך שתייתה בכך כ"ש יהיה מצטרף.

וכתב, דיש להוכיח מהא דאמרינן כאן בכותח הבבלי דפטור משום דאי מטביל ביה לית ביה כזית בכדי אכילת פרס, ואמאי לא אמרינן דיתחייב כרת באכילתו אפילו בשהה יותר מכדי אכילת פרס כיון דזו היא דרך אכילתה, אלא ודאי דבכל אוכל שיעור אחד הוא ואין בזה טענה דאין דרך אכילתו ודרך שתיתו סכך, וסיים, דכיון שכן עלה בידינו דאין לברך אחר

ובשו"ע [סימן תמ"ב סעיף א'] כתב: תערובת חמץ עוברים עליו משום בל יראה ובל ימצא כגון המוריים וכותח הבבלי ושכר המדי וכל כיצא באלו מדברים הנאכלים [וכדעת הרמב"ם שפסק כר' אליעזר]. אבל דבר שיש בו תערובת חמץ ואינו ראוי לאכילה, מותר לקיימו בפסח; כגון עריבת העבדנין שנתן לתוכו קמח ועורות, אפילו נתנן שעה אחת קודם זמן הביעור הרי זה מותר לקיימו. ואם לא נתן העורות, ונתן הקמח קודם ג' ימים לשעת הביעור, מותר לקיימו שהרי נפסד והבאיש; תוך שלשה ימים, חייב לבער. וכן הקילור והרטיה והאספלנית והתריאק"ה שנתן לתוכו חמץ, מותר לקיימן בפסח שהרי נפסד צורת החמץ.

וכתב במשנ"ב [ס"ק א'], שהשו"ע לא איירי כ"א לענין הלאו דבל יראה ובל ימצא דלענין זה ס"ל דעובר על לאו זה אפילו אין בו כזית בכדי אכילת פרס, ואף שלענין אכילה אינו חייב כרת לכולי עלמא אלא אם כן יש בו כזית בכדי אכילת פרס [וציין בשער הציון שכן ביאר בכסף משנה דברי הרמב"ם]. ויש מי שסובר דסבירא ליה דאפילו לאו אין בו כל זמן שאין בתערובות שיעור כזית בכדי אכילת פרס [כמש"כ הרי"ף], מכל מקום לענין בל יראה ובל ימצא עובר עליו כיון שכל חלקיו מונחין בכלי אחד הרי הן מצטרפין זה עם זה כיון שיש שם ביחד כזית חמץ.

ודוקא מין בשאינו מינו דאינו בטל מדאורייתא ברובא לדעת הסוברים דטעם כעיקר מדאורייתא, אבל מין במינו כגון קמח של תבואה חמוצה שנתערב בתוך קמח שאינה חמוצה דמדאורייתא ברובא בטל ומותר לאכלו מכ"ש שמותר לשהותו מדאורייתא, אך מדרבנן מ"מ אסור לשהותו שמא יבא לאכול ממנו בפסח וצריך לבערו קודם הפסח, ואם נזכר בפסח צריך אז לבערו. ומ"מ אם עבר ושהה עד לאחר הפסח מותר כיון דלא עבר בבל יראה ובבל ימצא כמבואר לקמן סוף סימן תמ"ז. וכן היכא דאיכא ששים אף מין בשאינו מינו דינא הכי דאף דאיסורו במשהו הרי אינו רק מדרבנן. וה"ה שאר דברים שאין בהם איסור דאורייתא להשהותם רק מדרבנן צריך לבערו בע"פ, ואם שכח ונזכר בפסח צריך אז לבערו, ואם עבר ולא ביערו עד לאחר הפסח מותרין באכילה.

ואם אין בו חמץ בעין אלא טעם חמץ כגון שבישיל איזה דבר עם חמץ והסיר החמץ ולא נשאר בו אלא הטעם דלא היה בו ששים לבטלו אף דאסור לאכלו מדאורייתא משום טעם כעיקר, מ"מ לענין בל יראה מצדד החק יעקב שאינו עובר כיון דאין בו ממשו של איסור, ומ"מ מדרבנן בודאי אסור לשהותו וצריך ביעור בנמצא תוך פסח. ואם עבר ושהה עד אחר הפסח אין לאסור בהנאה דכיון שלא עבר על איסור של תורה במה שהשהה אותו לא קנסוהו חכמים לאסרו. ובאכילה אפשר שכדאי להחמיר. ויש חולקים וסוברים שכיון שאסור באכילה מן התורה חייב בביעור ג"כ מן התורה וממילא אם עבר ולא ביערו גם לאחר הפסח אסור בהנאה ובמקום הפסד מרובה יש להקל כדעה הראשונה. וכל זה בתבשיל שקיבל טעם החמץ עצמו אבל תבשיל שנתבשל קודם הפסח בקדירה שבישיל

והמנחת חינוך [מצוה ש"ג אות ה'] השיג על התוספת יוה"כ, שהרי לא באנו לחייבו על כל חלק מהכותח כי אם על החמץ המעורב בו, והחמץ עצמו דרכו לאכול בשיעור אכילת פרס בעלמא, ואטו משום שעירב עוד אוכלים עם החמץ נאריך את זמן אכילת החמץ, משא"כ בשתיית קפה שכל כולו דרך שתייתו באורך זמן. ועיין עוד מש"כ בזה בבאר היטב סי' ר"ד ס"ק ז' ובשערי תשובה שם, ובמשנ"ב סי' ר"י ס"ק א'.

[ובראשונים מפורש כאן, דגם לר"א דמחייב משום ריבוי דכל מחמצת, מ"מ לענין כרת יודה דפטור דלהא ליכא ריבוי, ע"כ. ומבואר כאן דאמרינן בטלה דעתו אצל כל אדם לקולא, ובביאור הלכה סי' ש"כ ד"ה מותר הביא מחלוקת ראשונים בזה עיי"ש, וכן בשדי חמד פאת השדה כללים מערכת ב' אות ע"ז דן בזה, עיי"ש].

דף מ"ה

אמר רב נחמן אמר שמואל: שני חצאי זיתים וחוט של בצק ביניהם, רואין: כל שאילו ינטל החוט וניטלין עמו - חייב לבער, ואם לאו - אינו חייב לבער. אמר עולא: לא אמרן אלא בעריבה, אבל בבית - חייב לבער. מאי טעמא - דזימנין דכניש להו, ונפלי גבי הדדי. אמר עולא, בעו במערבא: בית ועלייה מהו, בית ואכסדרא מהו, שני בתים זה לפנים מזה מהו? תיקו.

כתב הרא"ש, בעל העיטור כתב מבטלו ואין צריך לבער, דכיון דביטלו הוי דרבנן ואזלינן לקולא. ואבי העזרי כתב,

דאזלינן לחומרא, ואין דבריו נראים. והרמב"ם [פ"ב הט"ז] כתב, הואיל ואלו חצאי זיתים דבוקים בכתלים או בקורות או בקרקעות אין חייב לבער אלא מבטלו בלבו ודיו. ונראה דלאו דוקא "דבוקים", אלא אורחא דמילתא נקט. עכ"ד הרא"ש. אמנם הרב המגיד כתב שדוקא בדבוקים בכתלים או בקורות, אבל בלאו הכי חייב לבער. ודבר ברור הוא.

בשו"ע [סימן תמ"ב סעיף ח'] כתב: היו בו שני חצאי זיתים בב' מקומות וחוט של בצק ביניהם, רואים כל שאלו ינטל החוט ניטלין עמו, חייב לבער; ואם לאו, אינו צריך לבער. במה דברים אמורים, בעריבה, אבל בבית אף על פי שאם ינטל החוט אין ניטלין עמו, חייב לבער מפני שפעמים מקבץ אותם. היה חצי זית בבית וחצי זית בעלייה, חצי זית בבית וחצי זית באכסדרה, חצי זית בבית זה וחצי זית בבית שלפנים ממנו, הואיל ואלו החצאי זיתים דבוקים בכתלים או בקורות או בקרקעות אינו חייב לבער אלא מבטלו בלבו ודיו [כבעל העיטור, ודלא כאבי העזרי שכתב דאזלינן לחומרא].

כתב הט"ז [ס"ק ז'], שהפיתרון שמבטלו בלבו הוא דוקא קודם זמן איסורו, אבל אם אירע שלא ביטל כלל חמץ שלו ונודע לו זה אחר זמן שאין יכול לבטל נראה דחייב לבער בכל גווני, דאז הוי ספיקא דאורייתא.

הביא המג"א [ס"ק י"ב ובמשנ"ב ס"ק ל"ז] המחלוקת הנ"ל בדעת הרמב"ם שכתב שדבוקים בקירות אם הוא דוקא בדבוקים, וכתב דמ"מ פשוט דאפילו פחות מכזית צריך ביטול, ואם לא ביטלם צריכים ביעור [וע' מש"כ סי' ת"ס ס"ג].

